

**Управління освіти і науки
Чернігівської обласної державної адміністрації
Ніжинський обласний педагогічний ліцей
Чернігівської обласної ради**

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ВІСНИК

**НІЖИНСЬКОГО ОБЛАСНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІЦЕЮ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

ВИПУСК № 2 (28)

2025 р.

Науково-методичний збірник

Ніжин – 2025

УДК 371:378(06)

ББК 74я43

Н 34

**Ідентифікатор медіа відповідно до Реєстру суб'єктів у сфері друкованих медіа –
R30 – 02415**

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради (протокол № 5 від 03 листопада 2025 р.)

Засновник: Ніжинський обласний педагогічний ліцей Чернігівської обласної ради

Редакційна колегія:

Т. М. Вантух (голова), в.о.директора Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради;

С. І. Карпенко (заступник голови), заступник директора з навчально-виховної роботи Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради;

Ю. І. Бондаренко, доктор педагогічних наук, професор кафедри літератури, методики її навчання, історії культури та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Н. О. Івахно, доктор філософії за спеціальністю 014 Середня освіта (Українська мова і література), учитель української мови та літератури, зарубіжної літератури Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради;

А. М. Кайдаш, кандидат філологічних наук, доцент, учитель української мови, Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради, голова Ради ліцею;

Л. М. Павлюк, учитель англійської мови, голова науково-методичної ради Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради;

Видано в авторській редакції

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.

• За точність викладеного матеріалу, достовірність фактів, цитат, посилань на джерела та інших відомостей відповідають автори публікацій.

• Матеріали друкуються в авторській редакції.

• Рукописи не рецензуються й не повертаються.

• Листування з авторами ведеться на сторінках збірника.

• При передруку матеріалів покликання на «Науково-методичний вісник Ніжинського обласного ліцею Чернігівської обласної ради» обов'язкове.

Н 34 Науково-методичний вісник Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради: [науково-методичний збірник]. Випуск № 2 (28). Ніжин: ПП Лисенко, 2025. 83 с.

Науково-методичний збірник розрахований на вчителів закладів середньої освіти, викладачів та студентів закладів вищої освіти, а також усіх тих, хто цікавиться проблемами сучасної освіти та школи.

ББК 74я43

© Ніжинський обласний педагогічний ліцей
Чернігівської обласної ради, 2025 р.,

© Автори статей, 2025 р.

ЗМІСТ

1. ГУМАНІТАРНІ НАУКИ	5
Івахно Н. Арідник, шезник, чугайстер і нявка як частина космоцентричного гуцульського світогляду в повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» (конспект уроку української літератури для учнів 10 класу).....	5
Мухінська С. Nature and Weather (конспект уроку з англійської мови для учнів 10 класу).....	14
Олійник А., Олійник Є. Джерела становлення українських антропонімів як генетичного коду нації (на прикладі творів з української літератури).....	18
Рябцева О. Створення здорового середовища для вдосконалення ментальних навичок здобувачів освіти на уроках історії	25
Цинковська М. Використання краєзнавчих матеріалів Чернігівщини на уроках історії у 8 – 9 класах.....	28
2.ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ.....	37
Левченко С. Особливості нервової регуляції. Рефлекторний принцип діяльності нервової системи. Поняття про рефлекси: безумовні та умовні. Рефлекторна дуга та її складові. Типи нейронів та їхні функції. Профілактика захворювань нервової системи (конспект уроку біології для учнів 8 класу).....	37
Паливода Ю. Використання методу проєктів на уроках біології та екології як ефективного засобу формування ключових компетентностей учнів	42
3.СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ТА ВИХОВНА РОБОТА.....	48
Гах І. Виховна робота як чинник розвитку ментального здоров'я та добробуту здобувачів освіти	48
Гриценко Т. Мій пухнастий домашній улюбленець (сценарій заходу до Всесвітнього дня котів).....	50
Жадько А. Конспект уроку фізичної культури для учнів 10 класу.....	57

Заплішний І. Застосування методу колового тренування на уроках фізичної культури в старшій школі.....	60
Руденко О., Боровик В., Кришко С. Онлайн-уроки фізичної культури: переваги, виклики та рекомендації.....	66
Смовська І. Екологічне маркування – це важливо_(сценарій виховної години для учнів 7 класу).....	69

1. ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

НАТАЛІЯ ІВАХНО,

доктор філософії, спеціаліст вищої категорії, старший вчитель, учитель української мови та літератури, зарубіжної літератури Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради

АРІДНИК, ЩЕЗНИК, ЧУГАЙСТЕР І НЯВКА ЯК ЧАСТИНА КОСМОЦЕНТРИЧНОГО ГУЦУЛЬСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ В ПОВІСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ» (КОНСПЕКТ УРОКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ УЧНІВ 10 КЛАСУ)

Мета. *Навчальна* – сформувати в учнів поняття про космоцентризм як світоглядну систему мислення; проаналізувати космоцентричний гуцульський світогляд у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», дослідити образи міфологічних героїв та їх назви в контексті цієї теми.

Розвивальна – розвивати вміння осмислювати роль міфонімів під час ідеаційно-концептуального аналізу художнього твору та характеристики образів-персонажів фольклорного походження.

Виховна – виховувати повагу до давніх гуцульських традицій, любов до природи.

Тип уроку. Урок засвоєння нових знань, формування вмінь і навичок.

Вид уроку. Урок ідеаційно-концептуального аналізу.

Підвид. Урок поглибленого вивчення міфологічних назв як частини космоцентричної системи мислення.

План-схема уроку

I. Підготовка до сприймання нового навчального матеріалу.

Навчальна ситуація (НС)1. Актуалізація опорних знань.

Мікроситуація (МС)1. Визначення особливостей космоцентричної системи мислення.

Слово вчителя. Людина здатна володіти різними системами мислення, кожна з яких має свою назву. П'ять основних ідей – Космос, Бог, Людина, Суспільство, Нація – визначають світогляд особистості. Сьогодні ми розглянемо особливості космоцентризму.

Космоцентризм – це усвідомлення пов'язаності людини з природним середовищем, бо планета Земля й усе, що існує на ній, – це частина Космосу. Космоцентризм тісно взаємодіє з міфологією. Це можна бачити, зокрема у повісті «Тіні забутих предків», де мешканці Карпат гуцули міфологізують навколишній світ, населяють його фантастичними істотами.

МС2. Віртуальна екскурсія в гуцульське село Криворівня – прообраз природи в повісті.

Розповідь-презентація підготовленого/ої учня/учениці про враження М. Коцюбинського від природи Гуцульщини, що лягло в основу написання повісті «Тіні забутих предків».

Орієнтовний матеріал. Криворівня – старовинне високогірне гуцульське село Верховинського району Івано-Франківської області в долині річки Чорний Черемош. Тричі бував у Криворівні Михайло Коцюбинський. Знайомство з Гуцульщиною розпочалося під час першої поїздки до Криворівні влітку 1910 р. на запросини відомого фольклориста й етнографа Володимира Гнатюка. Тоді письменник повертався із Капрі, де перебував на лікуванні. А відвідати Карпати було давньою мрією М. Коцюбинського.

Від першого короткого перебування в Коцюбинського залишилось велике враження. Про нього він писав М. Горькому: «Коли б Ви знали, який це чудовий, майже казковий куточок, з густо зеленими горами, з вічно шумуючими гірськими ріками, чистий і свіжий, ніби вчора народився. Костюми, звичаї, весь уклад життя гуцулів – помадів, що проводять все літо зі своїми стадами на вершинах гір – настільки своєрідні і мальовничі, що почуваш себе перенесеним у якийсь новий

невідомий світ. Як було б добре, аби Ви хоч раз з'їздили в Карпати» (М. Коцюбинський, Твори в трьох томах, т.3 стор. 366).

Очевидці згадують, що весь час письменник проводив у мандрівках, бував у горах, повертався з полонин із оберемками квітів, верхи на коні виїжджав до ближніх сіл, знайомився з культурою, славою, звичаями гуцулів. Коли селяни висловлювали подив на його допитливість, то відповідав, що хоче написати правду про гуцульське життя й не помилитися ані у значенні слів, ані в назвах рослин.

1912 року письменник ще раз відвідує Криворівню, висловивши мету своїх відвідин Карпат словами: «Хочу набутися». Набутися – тобто натішитися красою природи, спілкуванням із прекрасним, загадковим і таємничим світом Гуцульщини.

Особливо вражало письменника збереження в побуті гуцулів старовинних звичаїв та обрядів. «Нарід наскрізь поганський, що живе серед різнорідних злих духів, з якими веде боротьбу од пелюшок і до смерті. Первісні помади, вони так тісно зв'язали своє життя з своєю художністю (маржиною), що творять одну сім'ю. Само християнство послужило, здається, їм на те тільки, щоб закрасити культ поганства» (із листа до Є. Чикаленка від 22 липня 1911 року).

Так Криворівня навіяла Коцюбинському мотиви його найвідомішого твору – «Тіні забутих предків», і саме там Сергій Параджанов знімав свій однойменний шедевр. (Джерела: <https://ukrainaincognita.com/ivano-frankivska-oblast/verkhovynskiy-raion/kryvorivnya/kryvorivnya-gory-gutsuly-ta-myttsi>; <https://scribble.su/ukr-lit/ukr-lit-10-prof-slonovska/35.html>).

НС2. Оголошення теми та мети уроку.

II. Сприймання та осмислення нового навчального матеріалу.

НС1. Осмислення природи як міфологічної категорії гуцульського світогляду.

Бесіда. Робота з текстом.

- Якою постає природа в повісті «Тіні забутих предків»? Аргументуйте свої думки цитатами з тексту. (Орієнтовні відповіді учнів: 1) природа – руйнівна й

небезпечна сила: у лісі загинув брат Івана («За його пам'яті вже двічі коло їх хати трембітала трембіта оповіщаючи горам і долам про смерть: раз, коли брата Олексу роздушило дерево в лісі...»); під час повені померла Марічка («Надаремне Іван поспішав з полонини: він не застав Марічки живою. За день перед сим, коли брела Черемош, взяла її вода. Несподівано заскочила повінь, люті габи збили Марічку з ніг, кинули потім на гоць і понесли поміж скелі в долину. Марічку несла ріка, а люди дивились, як крутять нею габи, чули крики й благання і не могли врятувати»); та й сам Іван упав із гори, йдучи за нявкою («Я тут! – крикнув Іван і почув раптом, що його тягне безодня. Схопила за шию, перегнула назад. Хапав руками повітря, ловив ногою камінь, одірваний нею, і чув, що летить вниз, сповнений холодком та дивною пусткою в тілі. Чорна, важка гора розправила крила смерек і вмить, як птах, пурхнула над ним у небо, а гостра смертельна цікавість опекала мозок: об що стукнеться голова? Почув ще тріск кості, гострий до нестерпучості біль, що скорчив тіло, – і все розплилось в червонім вогні, в якому згоріло його життя...»);

2) природа – об'єднувальна сила: саме на природі зародилося кохання Івана та Марічки («В його давній і безпричинний смуток влилась нова течійка. Вона несвідомо тягла його в гори, носила по сусідніх кичерах, лісах і долинах, де б він міг стріти Марічку»).

3) природа – таємнича, казкова, міфологізована самими людьми, місце, де живуть одночасно й люди, і міфологічні істоти («Весь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цікава й страшна»; «Він знав вже багато. Умів знаходити помічне зілля – одален, матриган і підойму, розумів, про що канькає каня, з чого повстала зозуля...»; «Марічка не боялась нічого. За поясом, на голім тілі, вона носила часник, над яким пошептала ворожка, їй ніщо тепер не зашкодить»; «Скрізь, од усього була небезпека, і треба було добре глядіти маржину од гадини, звіра і од відьом, які всякими способами потягали манну з коров та потинали худібку. Треба було багато знати, підкурювать, ворожити, збирати помічне зілля і замовляти»).

- Які міфологічні істоти населяють природу гуцулів у повісті? (Цитата з твору: «Коли Іванові минуло сім літ, він вже дивився на світ інакше. Він знав вже багато... Знав, що на світі панує нечиста сила, що арідник (злий дух) править усім; що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою маржинку: оленів, зайців і серн; що там блукає веселий чугайстир, який зараз просить стрічного в танець та роздирає нявки; що живе в лісі голос сокири. Вище, по безводних далеких недеях нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховається щезник»).

НС2. Злі лісові духи. Вивчення міфологічних найменувань щезник та арідник.

Самостійна робота у двох групах.

- Розділившись на 2 групи, з'ясуйте етимологію міфологічних назв щезник та арідник, обміняйтеся інформацією з однокласниками.

Орієнтовний матеріал для вчителя. Щезник та арідник – це інші назви чорта, дідька, нечистого, це всяка нечиста сила з людською зовнішністю, але з рогами.

Арідник – за давніми віруваннями гуцулів, верховний дух Потоїбиччя, прародитель Карпат. Цей персонаж є найдавнішим в гуцульській архаїчній культурі та посідає особливе місце в демонологічній ієрархії. Йому підпорядковуються усі полонинські духи: чугайстри, щезники, літавиці, нявки, лісовики та інші. Коли треба було відігнати град чи бурю до нього зверталися мольфари (Джерело: <https://spadok.org.ua/gutsulschyna/aridnyk-vladyka-gir-vytokovyy-demonologichnyy-obraz-karpat>).

Бесіда. Робота з текстом.

- Яку міфологічну істоту Іван зустрічає першою? (щезник).

- Хто такий щезник? Знайдіть його опис у повісті. (*«Застиглий і нерухомий, витягнув шию і з радісним напруженням ловив дивну мелодію пісні. Так люди не грали, він принаймні ніколи не чув. Але хто грав? Навкруги була пустка, самотній ліс і не видно було живої душі. Іван озирнувся назад, на скелі, – і скаменів. На камені, верхи, сидів «той», щезник, скривив гостру борідку, нагнув ріжки і, заплющивши очі, дув у флюяру. «Нема моїх кіз... Нема моїх кіз...» – розливалась жалем флюяра. Та ось ріжки піднялись вгору, щоки надулись і розплющились очі. «Є мої кози... Є мої кози...» – заскакали радісно згуки, і Іван з жахом побачив, як, виткнувшись з-за галузок, затрясли головами бородаті цапи»*).

- Як ще називають цього міфологічного персонажа у творі? Про що це свідчить? (*«той», це говорить про те, що ця істота зла, нечиста, тому її ім'я не варто зайвий раз згадувати*).

- Як би Ви самі пояснили значення такої міфологічної назви? (*Орієнтовна відповідь: щезник від слова щезати, тобто, проговорюючи цю назву, гуцули, можливо, хотіли здійснити своє бажання позбутися нечистої сили, щоб вона щезла*).

- Як Іван дізнається про арідника? (*на полонині розповідає Микола*).

- Що відомо Миколі про арідника? Що це за істота? Знайдіть та зачитайте легенду з повісті. (*«З первовіку не було гір, лише вода... Така вода, гейби море без берегів. Та й бог ходив водою. Але раз він уздрів, що на воді крутиться шум. «Хто ти є?» – запитав. А*

воно каже: «Не знаю. Живий сме, а ходити не можу». А то був арідник. Бог про него не знав, бо він був, як бог, з первовіку. Дав бог йому руки та й ноги, і ходять вже разом оба побратими. От виучилось їм все по воді ходити, схотів бог землю зробити, а як дістати з дна моря глини – не знає, бо бог все знав на світі, лише нічого не вмів зробити. А арідник мав силу до всього – та й каже: «Я бих туди пронир». — «Пронри». От він пірнув на дно, згріб в жменю глини, а решту сховав до рота для себе. Узав бог глину, розсіяв. «Більше нема?» – «Нема». Поблагословив бог ту землю, та й почала вона рости. А та, що в роті у сотони, росте й собі. Росте та й росте, вже й рота розперла, не можна йому дихати вже, очі на лоба лізуть. «Плюй!» – радить бог. Зачав він плювати, та й де лиш плюне, там виростають гори, одна вища за другу, до самого неба доходять. Арідник був здатний до всього, що надумав – зробив. А бог, як що хотів мати, мусив вимудровувати в нього або украсти. Поробив арідник вівці, зробив си скрипку і грає, а вівці пасуться. Побачив бог та й вкрав того в него, і вже обоє пастушат. Що є на світі – мудрощі, штудерація всяка – то все від нього, від сотони. Де що лиш є – віз, кінь, музика, млин або хата, – все вигадав він... А бог лиш крав та давав людям. Таке-то... Раз арідник змерз та й, щоб загрітись, вигадав ватру. Прийшов бог до ватри і дивиться на вогонь. А той вже знає, чого він. «Все ти, каже, у мене покрав, а сього не дам». Але дивиться арідник, а бог кладе вже ватру. Так йому стало досадно, що він озьмив та й плюнув у божу ватру. А з тої слини і знявся над вогнем дим. Перше ватра була без диму, чиста, а відтоді курить...»).

- Чи подібні назви щезник та арідник? Яку роль виконують ці міфологічні найменування для вираження космоцентризму в мисленні героїв-гуцулів?

НСЗ. Опрацювання образу міфічної героїні нявки, її назви.

Самостійна робота.

- З'ясуйте зміст назви нявка за словником, використовуючи інтернет-ресурси.

Орієнтовний матеріал для вчителя. Типовий образ мавки (інші назви – навка, нявка, лоскітниця, лісова русалка, водяна німфа; мавка – це істота української міфології, близька до русалки) – це дівчина із довгим розпущеним зеленим волоссям. У народних переказах додають, що мавка не має спини, ззаду в неї видно нутрощі. За народним повір'ям, на мавок перетворюються душі утоплениць або дівчаток, які померли нехрещеними. Уважалося, що мавки можуть своєю вродою заманювати хлопців у хащі та лоскотати їх до смерті. Відворотним зіллям від мавок є полин. (Джерела: Жайворонек В. Знаки української етнокультури:

словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. С. 347; Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. Прага: Український громадський видавничий фонд, 1928; Навка // Етимологічний словник української мови: в 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1989. Т. 4: Н—П. 656 с.).

Бесіда.

- Із образом якого персонажа пов'язана міфологічна назва нявка? (*«Поплили трави, як зелена вода. Приходить Марічка. Ой не обдуриш, небого, ой ні... Іван знає, що то лісна, а не Марічка, що то вона надить його. Щось тягне його за нею! Не хоче, а вже пливе, як пливуть трави зеленим потоком... І раптом дике передсмертне ревіння корови викидає його зі сну»*).

- Як ще вона названа у творі? (лісна: *«Тоді йому робиться ясно: се його кличе лісна»*).

- Знайдіть та зачитайте опис нявки в повісті. (*«Він бачив перед собою Марічку, але йому дивно, бо він разом з тим знає, що то не Марічка, а нявка. Йшов поруч із нею й боявся пустити Марічку вперед, щоб не побачить криваву дірку ззаду у неї, де видно серце, утробу і все, як се у нявки буває. На вузьких стежках він туливсь до Марічки, аби йти рядом, аби не лишитися ззаду, і чув тепло її тіла»*). Чи відповідає він народним уявленням?

- Як вчинила нявка-Марічка з Іваном? Чи пов'язано це якимось із міфологічною назвою нявка?

НС4. Чугайстер – добрий лісовий дух. Дослідження міфологічної назви.

Самостійна робота з елементами бесіди.

Інструктаж учителя. Використовуючи інтернет-ресурси,

1) з'ясуйте, кого гуцули називали чугайстром, яке його фольклорне значення;

2) поясніть значення міфологічної назви чугайстер для гуцульської культури;

3) порівняйте традиційне значення міфоніма з тим змістом, який вкладає в нього автор;

4) зробіть висновок про те, яку роль виконує ця назва для вираження космоцентричних уявлень образів-персонажів твору.

Орієнтовний матеріал для вчителя. Чугайстер (інші назви чугайстир, чугайстрин, чугай, очугайстер, дід, гай, ночник, лісовий чоловік) – фантастичний образ в українській міфології. Легенди про чугайстра існують тільки в Карпатах, на Гуцульщині. Цей міфологічний персонаж не відомий іншим народам. Його уявляли як веселого, життєрадісного, оброслого чорною або білою шерстю лісовика із блакитними очима. За переказами, чугайстрин може мати від двох до семи метрів зросту, або ж такий високий, як смерека. Буває, що спить, звившись у калач довкола залишеної людсьми ватри. Чугайстер – охоронець людини далеко від дому, у лісі, на полонині. Він захисник пастухів і лісорубів. Чатує на Лісових Дів (бісиць, опириць, нявок, блудниць), які відволікають горян, заманюють їх у свої нетрі і гублять. Коли яку вгледить, то вхопить, розірве надвоє і з'їсть. За народними повір'ями, до людей Чугайстер ставиться приязно, розмовляє з ними, гріється біля вогню. Зустрівши в лісі живу душу, Чугайстер не чинить їй лиха, тільки чемно запрошує до танцю, граючи на сопілці. Танець Чугайстра згубний для звичайної людини, він такий швидкий, що взуття не витримує. (Джерела: Пушик С. Чугайстер: міфічний персонаж народної поезії Карпат. URL: <https://chugayster.at.ua/publ/2-1-0-18>; <https://web.archive.org/web/20150224211659/http://www.ridnavira.org/index.php/mifologiya/596-chuhayster-lisovyi-storozh-zvirynyi-pastukh-karpatska-snihova-liudyna>).

Образ чугайстра в повісті: «Сухі гіллячки розсунулись тихо, і з лісу вийшов якийсь чоловік. Він був без одяжі. М'яке темне волосся покривало все його тіло, оточало круглі і добрі очі, заклинилось на бороді і звисало на грудях. Він склав на великий живіт зарослі вовною руки і підійшов до Івана. Тоді Іван зразу його впізнав. Се був веселий чугайстир, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок. Він був смертю для них: зловить і роздере».

III. Узагальнення та систематизація набутих знань, умінь та навичок.

НС1. Узагальнена оцінка міфонімів як однієї з ознак космоцентричної системи мислення гуцулів.

Узагальнювальна бесіда з елементами роботи з текстом.

- Які світоглядні уявлення гуцулів виражено з допомогою міфонімів арідник, щезник, чугайстер, нявка в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»?

- Послухайте фрагмент із листа М. Коцюбинського до М. Горького: «Гуцули – оригінальний народ, з багатою фантазією та своєрідною психікою. Язичник-гуцул все своє життя, до смерті, проводить в боротьбі зі злими духами, які населяють ліси, гори і води. Християнством він скористався тільки для того, щоб прикрасити язичницький культ». Як Ви вважаєте, гуцули в повісті «Тіні забутих предків» язичники чи християни? І як це пов'язано з міфологічними персонажами та їхніми назвами?

(Орієнтовні цитати для вчителя: гуцули-язичники: «Знав, що на світі панує нечиста сила, що арідник (злий дух) править усім; що в лісах повно лісовиків...; що там блукає веселий чугайстир... що живе в лісі голос сокири... нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховається щезник»; «Не раз вона з ляком думала навіть, що то не від неї дитина. Не «сокотилася» баба при злогах, не обкурила десь хати, не засвітила свічки – і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бісеня»; «Тепер маєм живий вогонь, а доки ме він горіти, ні звір, ні сила нечиста не озьмеся маржини та й нас, ирцених....»);

гуцули-християни: «Всі вони були богомільні, любили ходити до церкви, і особливо на храм»; «Слава Ісусу! Навіки слава»; «...ватаг впав на коліна та підняв руки до неба. За ним схилились до молитви вівчарі й люди, що пригнали маржину. Вони прохали у бога, щоб вівця мала гаряче серце, як гарячий вогонь, який переступала, щоб господь милосердний заступив християнську худібку на росах, на водах, на всіх переходах од всякого лиха, звіра й припадку. Як допоміг бог зібрати худібку до купи, щоб так допоміг усю людям віддати...»; «Довго Микола оповідає, а коли ненароком згадає чорта, Іван хрестить груди під кептарем. Микола ж тоді плює, аби нечистий не мав над ним сили...»).

- Чи є, на Вашу думку, зв'язок між міфологічними найменуваннями та назвою повісті М. Коцюбинського?

IV. Підсумки уроку. Повідомлення домашнього завдання.

Письмове завдання для учнів (виконати на окремому аркуші паперу)

Опишіть мету використання М. Коцюбинським міфонімів щезник, арідник, чугайстер, нявка в повісті «Тіні забутих предків».

СВІТЛАНА МУХІНСЬКА,
*спеціаліст вищої категорії, учитель англійської
мови Ніжинського обласного педагогічного ліцею
Чернігівської обласної ради*

NATURE AND WEATHER (КОНСПЕКТ УРОКУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ УЧНІВ 10 КЛАСУ)

Lesson Plan

- ❖ **Subject: English**
- ❖ **Class: 10**
- ❖ **Topic: Nature and Weather**
- ❖ **Lesson Topic: Nature can be different!**
- ❖ **Duration: 80 minutes**
- ❖ **Teacher: Svitlana Mukhinska**

Learning Objectives

By the end of the lesson, pupils will be able to:

1. Expand topical vocabulary to express ideas.
2. Develop listening and reading comprehension, speaking fluency.
3. Use appropriate grammar to describe past actions.
4. Broaden the outlook on the subject “Geography”.
5. Improve skills to express feelings, emotions, give pieces of advice and evaluate events.

Resources

- ❖ **Textbook\Story extracts\Handouts**
- ❖ **YouTube video clips**
- ❖ **Worksheets**

Teaching-Learning Aids

- ❖ **Projector for video clips**

❖ Online dictionary

Lesson Stages

1. Warm-up (Purpose: Motivate pupils and set context)

Good morning, everyone. Look! It's raining outside and such weather isn't my cup of tea. Now I feel not good because of the incident I had before our lesson. I was waiting for the bus when a car went past and made me wet. I was very upset but soon another car stopped and my colleague gave me lift to work. Of course I was thankful to him but my mood was spoiled. Can you give me any advice how to improve it? (the pupils give possible answers: I think you can (could) drink some tea; You should listen to some music; You would rather talk to your friend etc. Thank you for the ideas. I am sure it won't influence our work at the lesson today. Let's start it.

2. Vocabulary Practice (Purpose: Reinforce understanding and application)

Task 1: Doing Geography quiz.

In teams you have to get the right answers. Raise up your hands if you are the fastest to do the task.

1. Which of these is not a continent: Africa, Asia, Europe, Australia, New Zealand, North America, South America or Antarctica? 2. What language do they speak in Brazil: Spanish, French or Portuguese? 3. What's the capital city of Australia?

4. What are the Andes: a range of mountains or a group of islands? 5. What are the two longest rivers in the world? 6. In which two countries is Lake Geneva?

7. What's the biggest hot desert in the world? 8. Which of these cities is on the coast: Cairo, Madrid or Sydney?

T: What other information do you know about the continents? What are your impressions? Have you ever been to the mountains? What feelings can a person have on the top of the mountain? What part of the world would you like to go to? What for?

Task 2: Work on topical vocabulary

Pair work. Match the statements (1-7) with the appropriate response (a-g). Mark the kind of weather with the red colour if it can be dangerous and with the green colour if it makes you pleased. Explain your choice.

1. It's going to be **foggy** later this evening. 2. it's **freezing**. 3. It's raining but the

sun **is shining**. 4. Did you see the **lightning**? 5. What's the **weather forecast** for tomorrow? 6. There are **strong winds** tonight. 7. **The sun** is shining.

a/ I hope our tree won't **blow down!** b/ There's going to be light snow in the morning. c/ Yes, the **temperature** is **below zero**. d/ And look, there's a **rainbow**. e/ And there isn't a **cloud in the sky**. f/ It will be difficult for drivers to see. g/ Yes. There is a **thunderstorm**.

3. Grammar practice. (Purpose: Improving language skills)

T: Among different natural disasters an *earthquake* and a *tsunami* are considered to be the most horrible ones. What associations come into your mind when you hear these words? Fill in the mind maps. (The pupils are working individually and then give their ideas).

Answers: earthquake: tectonic plates, crust, moving, friction, shaking

tsunami: flooding, waves, strong currents, floating objects, erosion

Task: Complete the text using the verbs in brackets in either the past simple, past perfect or past perfect continuous. When you are ready, we will analyse your choices.

On 26 December 2004 a very large earthquake (take place) off the west coast of Sumatra in Indonesia. The earthquake (cause) one of the worst tsunamis in history. More than 200 000 people (die) in 11 countries on the Indian Ocean. In all these countries, survivors (tell) similar stories of that morning's events. Many were tourists who (travel) to the area for their Christmas holiday. Many of them (begin) their day with a morning swim or (run) on the beach when the wave suddenly (arrive). They (not have) any warning. Some (see) the sea disappear from the beach before it (return) a few minutes later as a wall of water. Many local fishermen also (lose) their lives in the tsunami. They (be fishing) at sea but they (not come) home again.

4. Watching video. (Purpose: Developing empathy and critical thinking)

Pre-viewing task: You are going to watch a short video about the disaster described in the text. Can you predict your emotions?

While-viewing task: pupils are watching the video
<http://youtube.com/watch?v=47TziAWp21A>

Post-viewing task: Finish the beginning of the sentences explaining your

emotions:

1. That is terribly sad that 2. It's very dangerous 3. This is painful

4. It just breaks my heart when 5. It's scary 6. I feel so bad for these people

7. It was shocking to see that 8. This is devastating

T: One of the comments people made after the disaster sounds like this: *Nightmares really can come true*. We have just seen it with our own eyes. Nevertheless life goes on and people are trying to enjoy it visiting different places and adoring natural sights. One of them is Aurora Borealis (or Northern Lights). **Watch it!**
http://youtube.com/watch?v=avFOL6FZb_I

5. Reading practice. (Purpose: Developing cognitive interest)

Pre-reading task: Look through some information about it and be ready to answer the questions.

1. What is it? 2. Where can it be seen? 3. Why would you go to see it?

Text

An aurora (plural: auroras or aurorae), also known as the polar lights or aurora polaris, is a natural light display in Earth's sky, predominantly seen in high-latitude regions (around the Arctic and Antarctic). Auroras display dynamic patterns of brilliant lights that appear as curtains, rays, spirals or dynamic flickers covering the entire sky. Auroras change with time. Over the night, they begin with glows and progress towards coronas, although they may not reach them. They tend to fade in the opposite order. Aurora noise, similar to a crackling noise, begins about 70 m (230 ft) above Earth's surface and is caused by charged particles in an inversion layer of the atmosphere formed during a cold night. The charged particles discharge when particles from the Sun hit the inversion layer, creating the noise.

Post-reading task: Answer the questions.

6. Evaluation (Purpose: Checking learning outcomes)

So at the lesson today we have really seen that nature can be both dangerous, unpredictable and beautiful, attractive. Give your impressions about this. You may start

like this: *Today it was hard for me... and easy... . I felt... and thought... .*

I understood that... .

7. Homework (Purpose: Extend learning beyond class)

Write a short essay on the following: If you play with nature, nature will play with you.

АЛЛА ОЛІЙНИК,
кандидат педагогічних наук, старший науковий
співробітник відділу навчання української мови
та літератури Інституту педагогіки НАП України
ЄВГЕН ОЛІЙНИК,
магістрант Київського національного
лінгвістичного університету

ДЖЕРЕЛА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ ЯК ГЕНЕТИЧНОГО КОДУ НАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Постановка проблеми. Український антропонімікон має давні народні традиції, тому є частиною культурної спадщини нашого народу. Він завжди був віддзеркаленням суспільно-політичного, історичного, етнографічного життя багатьох поколінь українців. Сучасні антропоніми мають багату історичну основу. Сьогодні нам важко людину, яка б не мала прізвища, імені та по батькові (тричленну формулу). Проте перш ніж стати тричленною, ця формула пройшла довгий шлях становлення протягом багатьох століть та зазнала соціальних, економічних та політичних впливів.

Аналіз досліджень і публікацій. Завдяки дослідженням вітчизняних (Л. Гумецька, Ю. Редько, І. Сухомлин, М. Худаш, П. Чучка та ін.) та зарубіжних (Й. Бенеш, В. Бланар, В. Влахова, С. Ілчев та ін.) вчених антропоніміка почала інтенсивно розвиватись та при цьому привертати увагу до вивчення українських антропонімів [1].

Проблеми антропонімічного складу української мови залишаються у полі зору сучасних лінгвістів: Н. Бабич, А. Вегеш, О. Вербовецька, Н. Вирста, В. Герасимчук, В. Горпинич, Н. Голікова, Н. Демчук, І. Єфименко, Л. Масенко, А. Нечипоренко, Л. Петрова Озель, І. Скразловська, Н. Рокіцька, А. Ярещенко та ін. Вони займаються дослідженням лінгвокультурної природи особових назв, систематизацією власних назв, удосконаленням їхньої класифікації тощо. Зокрема Н. Бабич займається вивченням антропонімів Чернівецької області, а В. Горпинич та Л. Кравченко досліджують особливості імен та прізвищ Лубенщини; розвідки Л. Гумецької, О. Неділька, З. Ніколаєнко присвячені словотвірним характеристикам прізвищ з позиції синхронії; походженню та історії антропонімів присвячені розвідки Н. Герасимчук, А. Нечипоренко, А. Ярещенко.

Мета статті: проаналізувати доробок учених, які досліджували походження українських антропонімів та визначити становлення одно-, дво- та тричленних українських антропонімів на прикладі творів з української літератури.

Методи дослідження: основою методичного дослідження є теоретичні та емпіричні методи.

Виклад основного матеріалу. Антропоніміка як наука сформувалась приблизно в середині ХХ століття [3]. Проте вона відома ще з античності [5] та пізніше згадується в писемних пам'ятках Київській Русі, де у літописі Нестора-літописця (ХІІ ст.) є спроба пояснити етнічні назви слов'ян [1]. Як відомо, перших київських князів називали лише на ім'я (Аскольд, Дир, Ігор, Ольга, Володимир тощо), тобто вживали одночленну формулу (ім'я). Проте з часом виникла потреба до імені додавати ще й по батькові, оскільки у одного князя було декілька синів, наприклад, династії Ярославичів чи Святославичів, як-от: князь Ігор Святославович («Слово про похід Ігорів»). Так з'явилась двочленна формула (ім'я + ім'я по батькові), яка спочатку була лише привілеєм знаті (князів).

Основоположником наукового вивчення української антропоніміки вважається І. Франко, який у статті «Причинки до української ономастики» «вказав на «історичну зумовленість виникнення і функціонування прізвищ та запропонував власну класифікаційну схему» [1].

Справу, розпочату І. Франком, продовжили М. Зубрицький, І. Крип'якевич, Б. Грінченко та інші дослідники. Проте до першої половини ХХ століття українські антропоніми майже не вивчались, адже і в царській, і в більшовицькій росії, куди територіально входила Україна, розуміли, що такі дослідження наближують українців до усвідомлення їхньої національної та лінгвокультурологічної ідентичності.

У давні часи (до- або ранні християнські часи) простим людям достатньо було лише імені без додаткових уточнень. Більшість з них не покидала місця свого проживання все життя, особливо це стосувалось сільської місцевості, тому там могли вживатись або лише імена, або ще й прізвиська.

Такі одночленні антропоніми до цього часу збереглись у фольклорі (казки, прислів'я, приказки, перекази, легенди, пісні, загадки тощо, адже більшість з них зародились саме у дохристиянський або ранній християнський період), де певну особу називають лише на ім'я, наприклад, у прислів'ях: «Чого Івась не навчився, того Іван не буде знати», «На тобі, Даниле, що мені не миле», «Наша Федора до роботи хвора», «Дурний Грицько млинці пекти – він краще тістечко з'їсть»; у піснях: «А я все дивлюся, де моя Маруся...», «А я собі звуся Ганнуся...», «А до мене Яків приходив...»; у загадках: «У трьох лікарів був брат Сашко, а в Сашка братів не було. Чи може таке бути?» тощо. Проте у казках поряд з антропонімами одночленними (*Котигорошко, Ох, Слухало, Скороход* тощо) чи двочленними (*Кирило Кожум'яка, Козак Мамарига, Іван-Побиван* та ін.), уживаються й загальні назви – *апелятиви* на визначення особи героя (*дідова/бабина дочка, бідний чоловік, дід та баба, старий, дівчина, парубок, цар* та ін.).

З дитинства у казках нам відомі такі персонажі як *курочка Ряба, Вовчик-братик, Лисичка-сестричка, язиката Хвеська* тощо, які поєднують у собі антропонім та апелятив.

Таке поєднання спостерігаємо в п'єсі М.Куліша «Мина Мазайло», де є цікавий персонаж *тьотя Мотя* (апелятив + антропонім), що вже став не лише предметом для жартів, а й номінативом на позначення людей, які не мають ніяких

національних та моральних цінностей, але мають чіткі переконання у тому, що світ обертається навколо них і саме вони знають та вміють все.

Таке поєднання апелятива та антропоніма спостерігається також у творах сучасних авторів, як-от: А. Кокотюха «Справа *отамана Зеленого*», В. Шкляр у романі про боротьбу за волю України в Холодному Яру «Чорний Ворон» є головний герой *отамат Ворон*.

Вживання однослівної антропонімічної формули для визначення особи М. Кочерган називає «законом мовної економії» [2]. Дія цього закону була зумовлена вимогам жанру, коли повідомлення не стосувалось конкретної особи, а ім'я мало узагальнюючий характер. Проте у деяких козацьких піснях однослівна антропонімічна формула стосується не імені, а прізвища відомої особи, зокрема це пісні про знаних та шанованих важків та гетьманів Дорошенка, Сагайдачного, Хмельницького, Морозенка та ін.: «Попереду *Дорошенко* веде своє військо... хорошенько... А позаду *Сагайдачний*, що проміняв жінку на тютюн та люльку необачний...» («Ой на горі та й жінці жнуть»). Були й інші запорожці, яких упізнавали за однією однослівною формулою: *Васюта* (Василь Золотаренко), *Богдан/Богданко* (Богдан Хмельницький), *Юрась* (Юрій Хмельницький), *Іванець* (Іван Брюховецький), *Сірко* (Іван Сірко), *Павлюк* (Павло Бута), *Богун* (Іван Богун). Кожен номінатив козацької доби конкретно характеризує її носія та вказує на ставлення до цієї людини більшості представників війська Запорізького.

Також цю формулу використовували у середньовічних письменах («Слово про закон і благодать» *Іларіона*, «Житіє *Ольги*», «Оповідання про святих князів *Бориса* та *Гліба*» *Антоміма*, «*Володимир*» Феофана Прокоповича, «Літопис» *Самовидця*), коли не потрібно було конкретно вказувати, про кого йдеться у творі або хто його автор, адже це були знані особистості свого часу, які збереглись донині. З огляду на вказані приклади, можна зробити висновок, що однослівними номінативами могли виступати як імена, так і прізвища чи прізвиська людей.

Пізніше однослівні формули на позначення найменувань героїв використовували письменники з кінця XVIII ст. (згадаймо знамениту «Енеїду» І. Котляревського та імена її героїв: *Еней*, *Зевс*, *Юнона*, *Низ*, *Евріал* та ін.). Автор

не мав потреби змінювати ці імена, бо їх знали ще з античності, тому автор, використовуючи знання читача про цих героїв, зосередився на розкритті їхніх дій та вчинків, перенісши сюжет в епоху козацтва.

Письменники періодів нової та новітньої української літератури також використовували у своїх творах однослівну формулу на позначення імені свого героя. Так, Г. Квітка-Основ'яненко («Маруся», «Сердешна Оксана», «Пархімове снідання» тощо), Марко Вовчок («Горпина», «Катерина»), коли писали оповідання та повісті про селян, зосереджувалися одночасно і на типовості їхніх образів, і на індивідуальності, тому імена персонажів у творах скоріше мали збірний характер.

У творах ХІХ-ХХ ст. все ще використовували однослівну формулу (*ім'я* або *прізвище* або *прізвисько* персонажа), яка не потребувала додаткових відомостей про героя, а скоріше індивідуалізувала його і виокремлювала його з-поміж інших персонажів, як-от: у творах Лесі Українки (*Мавка*, *Лукаш*), Т. Шевченка (*Катерина* з однойменної поеми), Панаса Мирного (*Лушня*, *Матня*, *Пацюк* «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»), І. Франка («*Каменяр*»), Ю. Яновського (*То-Ма-Кі*, *Сев* «Майстер корабля») та ін. Деякі з цих антропонімів стали класичними номінативами на позначення характеру, почуттів, дій чи вчинків людей або стали псевдонімом самого автора, як-от І. Франко – *Каменяр*, а Т. Шевченко – *Кобзар*.

Звісно, вживання однокомпонентних найменувань є прийнятним тоді, коли ім'я людини є унікальним і неповторним, проте коли з'являються тотожні чи споріднені антропоніми, то це створює труднощі у визначенні особи. З часом до імені почали додавати назву, яка конкретизувала особу. Тобто виникнення двокомпонентної формули зумовили соціальні зміни в суспільстві. П. Чучка зазначав: «Переважає більшість прізвищ слов'ян набагато давніша за сам клас: вони виникли і функціонували як власні особові назви ще задовго до юридичної стабілізації цих складових іменувань» [5; с. 83]. Так, раніше селяни в основному мали лише імена, але з часом до імені почали додавати прізвисько, що визначалось громадою за ознакою, яка притаманна конкретній особі, наприклад, апелюючи *коваль*, *тесля*, *бондар*, що вказували на рід занять, спочатку ставав

прізвиськом, а пізніше і прізвищем людини, яка володіла певним ремеслом (*Коваль, Тесля, Бондар* та ін.), при тому діти або учні цієї людини вже називались *Ковалів, Ковальчук, Коваленко, Бондарчук, Бондаренко, Тесленко, Тесляр* та ін. Так званий «жіночий» варіант прізвиська, який давали дружинам та донькам цих майстрів, міг бути *Ковалева чи Ковальова, Коваленкова, Ковальчукова, Ковалівна; Бондарова, Бондарева, Бондарівна, Бондаренкова* та ін. У народній пісні про бондарівну є такі слова: «Ой в містечку Богуславку /Сидить дівок купка,/ Межі ними Бондарівна,/ Як сива голубка...» Поступово ці прізвиська перетворились на прізвища та стали ознакою ідентичності не для конкретної людини, а для цілого роду. Тобто прізвище – це термін, який передається із покоління в покоління, а не набутий номінатив, як прізвисько [4].

У літературних творах також часто використовується двокомпонентна формула на позначення найменування героя твору. З часів Середньовіччя нам відоме «Повчання *Володимира Мономаха*», твори *Івана Вишенського, Мелетія Смотрицького, Себастьяна Кльоновича* та ін. Двокомпонентна традиція знайшла відображення і в художній літературі: *Іван Дідух* («Камінний хрест» В. Стефаника), *Мартин Боруля* та *Мина Мазайло* із однойменних п'єс І. Карпенка-Карого та М. Куліша, *Степан Радченко* («Місто» В. Підмогильного) тощо.

За словами М. Худаша, трилексемні найменування, як тип ідентифікації особи, не були поширеними на території сучасної України до кінця XVIII століття і почали відроджуватися на початок XIX століття [4]. Тричленна формула поступово стала невід'ємною частиною спілкування у вищих колах суспільства. Це пояснюється тим, що заможні люди того часу прагнули підкреслити свій статус, наблизитися до панівної верхівки, ідентифікувавши свою особистість саме за рахунок тричленної формули (ім'я + по батькові + прізвище). Приклади таких поєднань можна спостерігати у найменуванні представників верхівки тогочасного суспільства: *Данило Павлович Апостол, Кирило Григорович Розумовський, Іван Степанович Мазепа, Іван Ілліч Скоропадський* та ін. З часом тричленна формула, яка спочатку була привілеєм панівної верхівки суспільства, стала потребою для визначення офіційних осіб у державних органах влади, освітніх закладах тощо.

Сучасні українці користуються одно-, дво- чи тричленною формулами залежно від потреб для ідентифікації особи (для побутового спілкування достатньо користуватись лише ім'ям (одночленна формула), офіційне спілкування (усне/письмове) потребує двочленною (ім'я + прізвище, ім'я + по батькові, а подекуди вживання апелятива (пане/пані) та імені) або тричленною формул (ім'я + по батькові + прізвище).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, розглядаючи питання розвитку антропоніміки, можна зробити висновок, що ця наука, враховуючи дослідження вчених багатьох поколінь, продовжує розвиватись, так-як особові назви є особливим прошарком мовознавства, у якому заковані знання про історію нашого народу в синхронному та діахронному аспекті. Тобто власні імена містять ще багато таємниць, які продовжують вивчати вітчизняні та зарубіжні вчені.

Перспективи нашої роботи вбачаємо у подальшому дослідженні походження українських прізвищ, адже є ще багато суперечностей у встановленні істини.

Список використаних джерел

1. Дзира О. До історії вивчення української антропоніміки. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Dzyra_Olesia/Do_istorii_vyvchennia_ukrainskoi_antroponimiky.pdf
2. Кочерган М. Вступ до мовознавства. Київ. Видавничий дім «Академія». 2001. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kocherhan_Mykhailo/Vstup_do_movoznavsta.pdf
3. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ. Київ: Радянська школа, 1968. 253 с. URL: <https://archive.org/details/1968dovd>
4. Рульова Н. Прізвища як один з антропонімічних класів. Чернівці: Рута, 2004. 90 с. URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/500>
5. Худаш М. З історії формування і становлення українських прізвищ. Мовознавство. 1969. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Khudash_Mykhailo/Z_istorii_ukrainskoi_antroponimii

6. Чучка П. Антропоніми Закарпаття. Монографія. Київ. ТОВ «Папірус». 2008. 672с. URL: <https://www.academia.edu/61453889/%D0%A7%>

ОЛЕНА РЯБЦЕВА,

*спеціаліст вищої категорії, учитель історії
Ніжинського обласного педагогічного ліцею
Чернігівської обласної ради*

СТВОРЕННЯ ЗДОРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕНТАЛЬНИХ НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Сучасна школа покликана не лише передавати знання, а й формувати здорову особистість, здатну мислити, аналізувати, співчувати та відповідально діяти. Особливо це актуально на уроках історії, де осмислення подій минулого вимагає високого рівня ментальних навичок – критичного, аналітичного, асоціативного мислення, а також емоційного інтелекту.

Створення здорового середовища – це передусім забезпечення психологічного комфорту, довіри, поваги до думки кожного, відкритості до діалогу. У таких умовах здобувачі освіти здатні глибше пізнати історію не лише як набір фактів, а як живий досвід людства.

1. Поняття здорового освітнього середовища. Здорове освітнє середовище – це система взаємин, умов і цінностей, які сприяють гармонійному розвитку особистості, збереженню її психічного та емоційного благополуччя. У контексті уроків історії воно означає :

- атмосферу взаємоповаги й підтримки;
- педагогіку партнерства між учителем і учнем;
- безпечний простір для висловлення думок;
- навчання через співпереживання, а не страх оцінки.

Таке середовище формує у здобувачів освіти почуття власної значущості та готовність до інтелектуальної взаємодії.

2. *Ментальні навички як результат здорового освітнього процесу.* До ключових ментальних навичок, які розвиваються на уроках історії, належать:

- критичне мислення – уміння аналізувати джерела, перевіряти факти, виявляти причинно-наслідкові зв'язки;
- аналітичне мислення – здатність порівняти історичні процеси, робити висновки;
- емпатія – вміння розуміти позиції людей минулого, оцінювати їхні вчинки без упереджень;
- рефлексія – осмислення власного ставлення до історичних подій;
- креативність – уміння моделювати альтернативні історичні сценарії.

Розвиток цих навичок можливий лише тоді, коли учень відчувається психологічно захищеним і має внутрішню мотивацію до пізнання.

3. *Педагогічні технології створення здорового середовища.* У практиці вчителя історії можна виділити такі дієві підходи:

- **Метод історичного діалогу.**

Створення ситуації рівноправного обговорення історичних джерел, документів, свідчень очевидців.

- **Робота з емоційним досвідом.**

Використання щоденників, листів, фото, спогадів, що дозволяє «прожити» історію.

- **Інтерактивні технології.**

Дебати, рольові ігри, суди історичних постатей, «прес-конференції з минулого».

- **Проектна діяльність.**

Здобувачі освіти досліджують події, створюють подкасти, мініфільми або віртуальні виставки.

- **Психологічні паузи.**

Використання коротких вправ на релаксію, усвідомлене дихання, рефлексію наприкінці уроку.

Ці методи сприяють збереженню емоційної рівноваги здобувачів освіти, активізують мислення й формують почуття успіху.

4. *Сучасний контекст і громадянський вимір.* В умовах сьогоденних викликів – війни, інформаційного тиску, емоційного виснаження – урок історії має стати місцем духовного відновлення.

Учитель історії сьогодні – не лише передавач знань, а й фасилітатор розуміння, наставник і провідник у світі цінностей. Створюючи здорове освітнє середовище, педагог допомагає учням зміцнювати психологічну стійкість, розвивати критичне мислення, зберігати гідність і віру у власну країну.

Створення здорового середовища на уроках історії – це шлях до формування зрілої особистості, здатної мислити, співпереживати та приймати зважені рішення. Психологічний комфорт, довіра, емпатія та активні методи навчання є тим підґрунтям, на якому виростає сучасна компетентна людина. Саме в таких умовах ментальні навички здобувачів освіти стають не лише інструментом пізнання минулого, а й запорукою усвідомленого майбутнього.

Список використаних джерел

1. Коберник О. Педагогіка партнерства як складова нової української школи. *Педагогічні науки*. 2018. № 2.
2. Рибалко Л. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі. Тернопіль: Осадца В. М., 2019.
3. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006.
4. Ребуха Л. Розвиток критичного мислення учнів у процесі навчання історії. *Історія в школах України*. 2019. № 6.

***МАРИНА ЦИНКОВСЬКА,**
спеціаліст вищої категорії, старший вчитель,
учитель історії Ніжинської гімназії № 9
Ніжинської міської ради*

ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧИХ МАТЕРІАЛІВ ЧЕРНІГІВЩИНИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ У 8 – 9 КЛАСАХ

Історичне краєзнавство в контексті системи освіти виконує ключову педагогічну функцію, сприяючи ціннісно-орієнтованому формуванню особистості учнівської молоді, зокрема, через імплементацію патріотичних, морально-естетичних та громадянських цінностей. По суті, воно репрезентує інтегративний компонент гуманітарного освітнього простору, орієнтованого на аксіологічне та всебічне виховання. Згідно з чинними навчальними програмами з історії України, вивчення локальної історії (історії рідного краю) є органічною та іманентною складовою опанування національної історії на старшому освітньому рівні [1].

Використання регіонального історичного контенту в освітньому процесі сприяє, по-перше, змістовому поглибленню навчальних занять і, по-друге, розширенню когнітивного простору здобувачів освіти. Крім того, цей підхід стимулює розвиток світоглядних позицій та формування науково-дослідницьких компетенцій учнів. Безпосередні спостереження здобувачів освіти за соціально-політичними процесами, економічною діяльністю та культурною спадщиною регіону детермінують розвиток аналітичного мислення, спонукають до критичної рефлексії суспільних феноменів і ініціюють становлення активної громадянської позиції.

Застосування краєзнавчого матеріалу в дидактиці курсу історії України є актуальною та необхідною складовою навчально-виховного процесу. Його роль полягає у формуванні стійкого пізнавального інтересу школярів до предмета, підвищенні їхньої навчальної активності (мотивації), розширенні ерудиції (світогляду), розвитку навичок самостійної аналітичної роботи, а також

стимулюванні креативного підходу до верифікації, систематизації та презентації історичної інформації.

З огляду на актуальні військово-політичні виклики сучасного етапу розвитку української державності, особливого значення набувають суспільствознавчі дисципліни, покликані культивувати патріотизм, громадянську відповідальність та національну самосвідомість молодого покоління. Методологічна переорієнтація освітньої парадигми на особистісно орієнтований підхід, спрямований на максимізацію духовного, інтелектуального та наукового потенціалу учнів, вимагає концептуального перегляду засад історичної освіти, зокрема, щодо змістового наповнення навчальних курсів історії України та всесвітньої історії.

Проблема інтеграції краєзнавчого матеріалу в процес вивчення історії України у 8-9-х класах зберігає свою науково-педагогічну актуальність, оскільки його імплементація сприяє активізації пізнавальної діяльності, підвищенню інтересу до історії, розширенню кругозору та формуванню дослідницьких і креативних компетенцій учнів.

Краєзнавчий матеріал, як невід'ємна компонента системи знань із вітчизняної історії, виконує функцію конкретизації загальноісторичних процесів і водночас виступає каталізатором пізнавальної діяльності школярів. Контент історико-краєзнавчих тем дозволяє здійснити низку дидактичних завдань:

- Експлікація основних тенденцій економічного, соціального, політичного й культурного розвитку України на прикладі історії рідного краю (від мікрорівня до макрорівня).
- Відображення специфіки місцевого історичного процесу на основі конкретних емпіричних даних (історичних фактів і персоналій).
- Проведення компаративного аналізу регіональних і загальнонаціональних історичних подій.
- Формування в учнів навичок самостійної роботи з різними історичними джерелами (джерелознавчий компонент).
- Розвиток науково-дослідницьких здібностей, виховання патріотизму, державницького мислення та національної самосвідомості (ціннісний компонент).

Обсяг і змістове наповнення краєзнавчого матеріалу в курсі історії України детермінуються значущістю локальних подій, історичних постатей та пам'яток у контексті національної історії, специфікою регіонального історичного розвитку та ступенем його наукової розробленості.

Основною метою статті є науково-методичне обґрунтування ролі та значення історичного краєзнавства у формуванні пізнавальної активності, громадянської позиції та патріотичної свідомості учнів. Зокрема, дослідження спрямоване на з'ясування педагогічного потенціалу краєзнавчого підходу у викладанні історії України, визначення ефективних методів інтеграції місцевого матеріалу у навчальний процес, а також на розкриття шляхів формування в учнів умінь самостійної аналітичної та дослідницької діяльності.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, особливо в умовах триваючої російсько-української війни, проблема відтворення й осмислення власної історії набуває виняткової значущості. Адже, як слушно зазначають науковці, саме історична пам'ять виступає фундаментом національної самоідентифікації та стійкості держави.

Сучасний освітній процес у межах громадянської та історичної освітньої галузей неможливо уявити без системного залучення краєзнавчого матеріалу, який виступає невід'ємною складовою шкільного курсу історії. Саме краєзнавчий компонент забезпечує глибше засвоєння змістових ліній навчальної програми, робить історичні знання ближчими до особистого досвіду учнів і сприяє формуванню активної громадянської позиції. В умовах сучасних суспільних трансформацій, зокрема соціально-економічної та духовної кризи, а також триваючих бойових дій на території України, особливої значущості набуває звернення до історії «малої Батьківщини». Це, безперечно, сприяє розвитку національної свідомості, формуванню соціальної й громадянської компетентностей, а також вихованню патріотизму.

Отже, актуальність запропонованої теми зумовлюється необхідністю переосмислення проблеми використання краєзнавчого матеріалу з урахуванням сучасних методологічних і концептуальних засад, чинної нормативно-правової

бази та наукового доробку українських дослідників. Результати дослідження мають не лише теоретичне, а й прикладне значення — для вдосконалення методики викладання історії, розроблення спеціальних курсів варіативної складової навчальних планів і підвищення ефективності освітнього процесу у сфері громадянської та історичної освіти.

Використання краєзнавчого матеріалу дозволяє не лише конкретизувати загальноісторичні процеси, а й забезпечити глибше емоційно-ціннісне сприйняття історії, формуючи у школярів відчуття причетності до національного історичного розвитку.

Застосування краєзнавчого принципу у викладанні історії в старшій школі є важливим засобом підвищення ефективності навчального процесу. Використання матеріалів з історії рідного краю забезпечує глибше засвоєння навчального змісту, робить його доступнішим та зрозумілішим для учнів. Результативність краєзнавчої роботи значною мірою залежить від професійної майстерності педагога, його здатності зацікавити учнів, передати їм власне захоплення історико-краєзнавчою діяльністю. Учитель, який не виявляє внутрішньої мотивації до цієї роботи, як правило, не досягає високих освітньо-виховних результатів.

Особливе місце у цій роботі посідає співпраця з обдарованими учнями. Зібрані матеріали часто стають основою для наукових досліджень у межах Малої академії наук України, участі у краєзнавчих конкурсах і конференціях. Важливу роль відіграє залучення джерел особистого походження — спогадів, мемуарів, щоденників, листів, які дозволяють розкрити історію краю через призму людських доль та емоційного досвіду.

Поєднання логічного аналізу з уявою та емоційним компонентом забезпечує глибше розуміння історичної дійсності. Краєзнавчі матеріали оживлюють сухі історичні факти, адже учні стають не просто слухачами, а безпосередніми учасниками процесу дослідження минулого. Робота з такими матеріалами не лише розвиває аналітичне мислення, а й формує дослідницькі навички, здатність до критичної оцінки історичних подій.

Краєзнавство сприяє підвищенню якості знань, допомагає учням формулювати власні оцінки й судження, порівнювати події місцевої історії із загальнонаціональними процесами. Самостійна науково-дослідницька діяльність передбачає опрацювання різних джерел інформації, підготовку наукових робіт, доповідей, виступів на учнівських конференціях і семінарах.

Як зазначав Костянтин Ушинський, знання про рідний край є настільки ж необхідними для духовного розвитку особистості, як уміння читати й писати. Отже, історичне краєзнавство має надзвичайно важливе значення у системі освіти, адже воно сприяє становленню свідомих громадян, формує активну життєву позицію, виховує глибоку любов до Батьківщини [3].

Знання історії рідного краю допомагають учням усвідомити власну причетність до історичного процесу, розвивають почуття відповідальності за майбутнє країни. Під час краєзнавчої діяльності змінюється і роль учителя — він виступає не лише джерелом знань, а насамперед наставником і координатором дослідницької діяльності учнів, які стають активними суб'єктами освітнього процесу.

Варто зазначити, що сучасне історичне краєзнавство у школі не має бути політизованим; його завданням є збереження об'єктивної пам'яті про минуле, осмислення історичного досвіду як важливого чинника гуманістичного виховання. Формування у молоді переконання про найвищу цінність людського життя та гідності є головною метою історичної освіти.

Крім того, застосування краєзнавчого принципу у навчанні сприяє розвитку предметних компетентностей учнів, формуванню їхніх світоглядних орієнтирів і громадянської позиції. Краєзнавство виступає невичерпним джерелом пізнання, засобом гармонійного розвитку особистості, а також чинником підвищення професійної майстерності педагога.

Результативність краєзнавчої роботи значною мірою визначається умінням учителя організувати учнівську дослідницьку діяльність, зокрема роботу з обдарованими дітьми. У процесі такої діяльності учні опановують навички, необхідні в житті: уміння працювати з джерелами, аналізувати факти,

узагальнювати інформацію, готувати наукові повідомлення та виступи. Таким чином, краєзнавча діяльність не лише поглиблює історичні знання, а й формує у школярів аналітичне мислення, патріотизм і наукову культуру.

Важливим елементом навчального процесу є також аналіз геополітичного становища Лівобережної України, її ролі у військово-політичних планах Троїстого союзу та Антанти, характеристика основних воєнних подій 1914–1915 рр. на території краю. Не менш значущим є дослідження динаміки розвитку громадських об'єднань – культурно-освітніх, наукових, політичних, зокрема Чернігівської та Ніжинської «Просвіти», які стали важливими чинниками формування громадянського суспільства. Для реалізації зазначених цілей учителю доцільно залучати регіональні наукові джерела – праці місцевих дослідників М. Потапенка, В. Прудька, Ю. Давиденка, Р. Железка, [4; 5; 6]. Їх використання забезпечує наукову достовірність навчального матеріалу та сприяє формуванню дослідницьких компетентностей учнів.

У контексті розвитку пізнавальної активності старшокласників варто звернути увагу на завдання, запропоновані у підручнику під керівництвом О. Реєнта, які передбачають пошук додаткової інформації на офіційних вебсайтах органів місцевого самоврядування, у фондах краєзнавчих музеїв, а також порівняльний аналіз картографічних матеріалів і регіональних історичних джерел. Такі завдання мотивують учнів до самостійної аналітичної діяльності — наприклад, укладання письмових чи усних розповідей про вплив Першої світової війни на соціально-економічне життя населеного пункту [7].

Варто зазначити, що аналогічні завдання містяться і в підручнику під керівництвом С. Кульчицького, де запропоновано дослідити діяльність українських підприємців, які засновували промислові об'єкти в регіоні, а також простежити вплив їхньої господарської активності на місцеве населення [8, с. 285–286].

Варто зазначити, що авторський колектив під керівництвом О. Пометун пропонує ідентичні за змістом навчальні завдання, що передбачають залучення учнів до дослідження регіональних особливостей революційних процесів, аналізу

джерел місцевого походження, спогадів очевидців, музейних експонатів тощо [9]. Такий підхід є надзвичайно продуктивним у контексті реалізації принципів інтеграції навчального змісту та компетентнісного навчання, оскільки забезпечує зв'язок між загальноісторичними подіями та локальними процесами, сприяючи формуванню цілісної історичної свідомості учнів.

Висновок. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що використання краєзнавчих матеріалів Чернігівщини на уроках історії в старшій школі є важливою складовою сучасного освітнього процесу, яка сприяє формуванню пізнавальної активності, громадянської позиції та патріотичної свідомості учнів. Залучення місцевого історичного контенту забезпечує глибше осмислення національної історії, конкретизує її зміст, робить навчальний матеріал ближчим до життєвого досвіду школярів і підвищує ефективність навчально-виховного процесу.

Краєзнавчий підхід у викладанні історії України виконує подвійну функцію — дидактичну та виховну. З одного боку, він розширює пізнавальні можливості учнів, розвиває їхні дослідницькі та аналітичні компетентності, навички самостійної роботи з історичними джерелами; з іншого — сприяє формуванню емоційно-ціннісного ставлення до минулого, виховує повагу до історії, культури й традицій рідного краю. Саме на цьому рівні відбувається інтеграція локальної історії у ширший національний контекст, що забезпечує формування цілісного історичного світогляду.

Використання краєзнавчих матеріалів на уроках історії сприяє реалізації компетентнісного потенціалу Нової української школи, адже орієнтоване на розвиток критичного мислення, уміння аналізувати історичні факти, робити власні висновки та презентувати результати дослідницької діяльності. Залучення джерел з історії Чернігівщини, місцевих персоналій, подій і пам'яток поглиблює розуміння загальноукраїнських процесів, сприяє розвитку в учнів почуття причетності до історичного поступу Батьківщини.

Особливого значення краєзнавчий компонент набуває в умовах сучасних суспільно-політичних викликів, коли формування національної ідентичності,

патріотизму й громадянської відповідальності є одним із провідних завдань освіти. Історичне краєзнавство в цьому контексті виступає не лише дидактичним інструментом, а й чинником духовно-морального розвитку молоді, засобом збереження історичної пам'яті та культурної спадщини.

Отже, ефективне використання краєзнавчих матеріалів Чернігівщини на уроках історії є дієвим засобом реалізації цілей громадянської та історичної освіти. Воно не лише збагачує навчальний процес, але й сприяє формуванню свідомих, активних, патріотично налаштованих громадян України. Подальші дослідження у цьому напрямі можуть бути спрямовані на розроблення методичних моделей інтеграції регіонального компоненту в навчальні програми, створення електронних ресурсів і навчально-методичних посібників з історичного краєзнавства для старшої школи.

Список використаних джерел

1. Модельна навчальна програма «Історія України. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Бурлака О. В., Желіба О. В., Павловська-Кравчук В. А., Худобець О. А., Черкас Б. В., Щупак І. Я.)

2. Постанова від 23 листопада 2011 р. №1392, Київ «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>

3. К.Ушинський, Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки / склав і підгот. до друку Е. Д. Днепров. за ред О. І. Пискунова (відп. ред.) та ін. – 488 с.

4. Потапенко М., Прудько В., Ємельянов В. Ніжин в добу Української революції 1917–1921 рр. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2018. 104 с. Сіверянський літопис. 2020. № 2. С. 224-227.

5. Давиденко Ю.М. Роль товариства «Просвіта» в національно-культурному житті Ніжинщини 1917–1923 рр. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2002. Вип. 18. С. 159–164.

6. Железко Р. А. Шаблею та пером: мандрівки лабіринтом таємниць історії козацького Ніжина / Роман А. Железко; Упр. культури і туризму Ніжин. міської

ради Чернігів обл., Ніжин. краєзнав. музей ім. Спаського І. Г. ; передм. Олександр С. Морозов ; іл. О. О. Стефанюк. Ніжин : Лисенко М. М., 2020. 165 с.

7. Реєнт О. П., Малій О. Історія України: підручник для 10 кл. загальноосвітніх навчальних заклад. Рівень стандарту, академічний рівень. Київ: Генеза, 2010. 240 с.

8. Кульчицький С.В., Лебедева Ю.Г. Історія України: підручник для 10 кл. загальноосвітніх навчальних заклад. Рівень стандарту, академічний рівень. Київ: Генеза, 2010. 304 с.

9. Пометун О., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.

2. ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

СВІТЛАНА ЛЕВЧЕНКО,

*учитель географії та біології Бобровицького ліцею
Бобровицької міської ради Чернігівської області*

ОСОБЛИВОСТІ НЕРВОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ. РЕФЛЕКТОРНИЙ ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ. ПОНЯТТЯ ПРО РЕФЛЕКСИ: БЕЗУМОВНІ ТА УМОВНІ. РЕФЛЕКТОРНА ДУГА ТА ЇЇ СКЛАДОВІ. ТИПИ НЕЙРОНІВ ТА ЇХНІ ФУНКЦІЇ. ПРОФІЛАКТИКА ЗАХВОРЮВАНЬ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ (КОНСПЕКТ УРОКУ БІОЛОГІЇ ДЛЯ УЧНІВ 8 КЛАСУ)

Мета уроку: *навчальна:* ознайомити учнів із рефлексорним принципом діяльності нервової системи; розкрити сутність понять «рефлекс», «рефлексорна дуга», «безумовні рефлексии» та «умовні рефлексии»; порівняти їх, виділивши ключові відмінності;

розвивальна: розвивати вміння аналізувати та систематизувати інформацію; формувати навички роботи з таблицями, логічне мислення та пам'ять.

виховна: виховувати свідоме ставлення до свого здоров'я та розуміння важливості профілактики захворювань нервової системи.

Обладнання та матеріали: мультимедійна презентація, відеоматеріали, підручник (авт. П. Г. Балан, О. М. Кулініч, Л. П. Юрченко), зошит.

Тип уроку: комбінований.

Очікувані результати: учні знають особливості нервової регуляції, будову рефлексорної дуги, типи нейронів та їхні функції; розуміють роль нервової системи у швидкому реагуванні, вміють пояснювати механізм рефлексорної дуги, наводити приклади рефлексів, значення подразливості та рефлексів для життєдіяльності; знають основні захворювання нервової системи та методи їх профілактики, здатні аналізувати вплив чинників на нервову регуляцію і пропонувати стратегії для збереження здоров'я нервової системи.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Привітання, перевірка готовності класу до уроку

II. Актуалізація опорних знань

Метод «Мозковий штурм»

1. Яке значення має нервова система в житті людини?
2. З яких відділів складається нервова система?
3. Яка основна структурна одиниця нервової системи?
4. Які функції виконують нейрони? (Сприймання, проведення та передача імпульсу).

III. Мотивація навчальної діяльності

Щойно ми з вами говорили про основну функцію нейрона – передачу імпульсу. Але як саме нервова система забезпечує нашу швидку реакцію на зміни навколишнього середовища? Наприклад, чому ми миттєво відсмикуємо руку від гарячого чи заплющуємо очі від яскравого світла? Це наша рефлекторна діяльність. Сьогодні ми зануримось у світ рефлексів, які керують нами щомиті.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Рефлекс та рефлекторна дуга. Основним механізмом діяльності ЦНС є рефлекс, тобто реакція-відповідь організму на подразнення з внутрішнього або зовнішнього середовища, яка здійснюється за участю ЦНС по елементах рефлекторної дуги шляхом їхнього послідовного збудження. Основи вчення про рефлекс і рефлекторний принцип діяльності нервової системи заклав французький учений Рене Декарт ще в XVII ст.

Рефлекс – це відповідна реакція організму на подразнення, яка здійснюється за участю нервової системи.

Рефлекторна дуга – це шлях, яким проходить нервовий імпульс від рецептора до виконавчого органу.

Елементи рефлекторної дуги (запис в зошиті):

1. Рецептор - сприймає подразнення

2. Чутливий (доцентровий) нейрон - передає імпульс до ЦНС
3. Нервовий центр - аналізує інформацію та формує відповідь (в спинному чи головному мозку) та передає відповідь через вставний нейрон
4. Руховий (відцентровий) нейрон - передає імпульс від ЦНС до робочого органу
5. Ефектор (робочий орган) - м'яз, залоза або інший орган, що виконує відповідну дію.

2. Безумовні та умовні рефлекс

І. П. Павлов – видатний фізіолог, який поділив усі рефлекс на дві основні групи.

Безумовні рефлекс – це вроджені, спадково закріплені реакції, які не вимагають спеціальних умов для свого виникнення (наприклад, дихання, ссання у немовлят).

Умовні рефлекс – це набуті, індивідуальні реакції, які формуються протягом життя людини на основі безумовних рефлексів та вимагають утворення зв'язку між новим (умовним) подразником та старим (безумовним).

Робота в парі. Заповнення порівняльної таблиці безумовних та умовних рефлексів

Ознака	Безумовні рефлекс	Умовні рефлекс
Вроджений чи набутий		
Потрібна умова для утворення чи ні		
Індивідуальний чи видовий		
Центри утворення		
Приклади рефлексів		

3. Захворювання нервової системи та їх профілактика

Групова робота. Створення асоціативного куща до поняття

спорт імунітет загартування
гігієна **Здоров'я** відсутність хвороб
правильне харчування режим дня

Важливе значення для нормального функціонування організму людини має психічне здоров'я - стан психічного благополуччя. Це стан, коли людина відчуває гармонію та задоволення у своєму житті. Такій людині притаманні впевненість у собі, бажання розв'язувати проблеми, долати труднощі. Психічне здоров'я дозволяє людині усвідомлювати свої психічні та фізичні можливості для задоволення своїх потреб.

Перегляд відеоматеріалу про поширені хвороби нервової системи, причини їх виникнення та профілактичні заходи. https://youtu.be/8XcIoy-NH3o?si=RP-TaANmy-PiN_U

Метод «Мікрофон»

- Які причини порушення діяльності нервової системи? (травмування, запалення, інфекційні захворювання, тривала втома, емоційне навантаження)

- Яких профілактичних заходів потрібно дотримуватися аби уникнути порушення діяльності нервової системи? (вчасне лікування інфекцій, дотримуватися режиму праці та відпочинку, розвиватися духовно)

Робота у парі. Заповнення таблиці «Захворювання нервової системи»

Захворювання	Причини	Симптоми	Профілактика
Менінгіт			
Невроз			
Когнітивний дисонанс			
Інсульт			

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Вправа «Так – ні». Послухайте твердження та дайте відповідь «так чи ні»:

1. Нейрон є основною клітиною нервової системи +
2. Рефлекторна дуга передає сигнали лише до головного мозку-
3. Рухові нейрони передають імпульси від ЦНС до м'язів+
4. Здоровий спосіб життя знижує ризик захворювань нервової системи+

5. Стрес негативно впливає на функціонування нервової системи+

6. Регулярний сон є важливим фактором для підтримання здоров'я нервової системи+

7. Перейдіть за посиланням та виконайте тренувальну вправу по безумовних та умовних рефлексах wordwall.net/resource/70238859

VI. Рефлексія.

Однохвилинне есе «Що мені запам'яталося найбільше»

VII. Підсумок уроку

Оцінювання роботи учнів.

VIII. Домашнє завдання

Опрацювати параграфи 12-13, виконати завдання 3 із рубрики «Поміркуйте» на с. 56 (підготуйте рефлексивну практику самодопомоги, яку ви можете використати в разі погіршення свого настрою)

Список використаних джерел

1. Атаманчук М.О. Біологія 8 клас: Мій конспект. Матеріали до уроків. Харків: Основа, 2025. 128 с.

2. Біологія: підруч. для 8-го кл./Балан П. Г., Козленко О. Г., Кулініч О. М., Юрченко Л. П., Остапченко Л. І. Київ: Генеза, 2025. 304 с.

3. Біологія: комплексне видання / О. А. Біда та ін. Київ: Літера ЛТД, 2022. 488 с.

ЮЛІЯ ПАЛИВОДА,

*доктор філософії, спеціаліст вищої категорії,
учитель біології і екології Ніжинського обласного
педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ ЯК ЕФЕКТИВНОГО ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

В умовах європейської інтеграції, у контексті трансформації освіти та підготовки до впровадження концепції Нової української школи (НУШ) у старших класах відбувається активне застосування компетентнісного підходу. Особливої актуальності в цьому контексті набуває метод проєктів як універсальний інструмент об'єднання знань з різних галузей, розвитку критичного мислення та формування ключових життєвих навичок учнів. Будучи формою активного навчання, він забезпечує умови для реалізації сучасних освітніх концепцій через практичну діяльність, міжпредметну інтеграцію та осмислення навчального досвіду. Саме тому в межах цієї статті було проаналізовано можливості методу проєктів для формування ключових компетентностей учнів.

Метод проєктів у певних межах використовувався практично від самої появи педагогічної науки. Утім, набувати сучасного вигляду він почав саме у ХХ столітті. Його розвиток пов'язують із роботами Дж. Дьюї та Х. Кілпатріка. Їхня діяльність мала значний вплив на формування педагогічної думки в США. В Україні період активного впровадження та застосування методу проєктів розпочався дещо пізніше. Нині, в контексті реформи освіти, триває пошук ефективних засобів навчання для реалізації компетентнісного підходу в рамках системи освіти. У цьому плані використання методу проєктів є дуже перспективним.

Високий потенціал для застосування як в межах чинної навчальної програми [1], так і в контексті НУШ пояснюється його унікальними характеристиками. Метод проєктів – це не просто педагогічний прийом, він є складним педагогічним інструментом, з допомогою якого можна формувати ключові компетентності. Тож, процес навчання можна перетворити на живий, осмислений і практично значущий процес, який здатен надати учням не тільки предметні знання, але й корисні навички для подальшого життя.

Для того, щоб зрозуміти можливості методу проєктів у плані розвитку компетентнісного підходу в системі освіти, слід визначитися з тим, що становить його елементи. У навчальній програмі з біології та екології рівня стандарту зазначено дві великі групи компетентностей: предметні та ключові. Їх розвиток є обов'язковим у контексті сучасної системи освіти.

У державному стандарті чітко окреслені ключові компетентності: математичні, соціальні та інформаційно-цифрові компетентності, розвиток екологічної грамотності та власного здоров'я, уміння вчитися протягом всього життя, навички спілкування державною та іноземними мовами, обізнаність та самовираження в культурній сфері, а також ініціативність та підприємливість [2]. Їх розвиток у контексті системи освіти старших класів здатен підготувати молоде покоління до життєвих викликів, сприяти формуванню правильних життєвих цінностей, а також формуванню в учнів розуміння свого місця в суспільстві.

У контексті розвитку інформаційно-цифрових компетентностей значення методу проєктування складно переоцінити. Це пов'язано з його специфікою, адже для виконання певного завдання учням потрібно опрацювати велику кількість різноманітних матеріалів з метою отримання якісного результату. Бодько Л. К. у своїй статті зазначала, що під час виконання проєкту учні можуть опрацьовувати «... сучасні засоби (комп'ютерні телекомунікації, електронні бази даних, віртуальні бібліотеки, відео, мультимедійні й педагогічні програмні засоби) і традиційні (енциклопедії, посібники, відеозаписи, дидактичні матеріали, засоби масової інформації)» [3].

У свою чергу, розвиток математичних та соціальних компетентностей пов'язаний з особливостями виконання конкретної теми. Наприклад, у межах виконання проєкту «Дослідження особливостей структури місцевих екосистем» математичну компетентність можна розвивати за допомогою створення графіка, який би відображав зміни рівня забруднення навколишнього середовища за останні роки.

Натомість соціальну можна розвивати за допомогою групового виконання завдання чи орієнтації виконуваного проєкту на просвітницьку діяльність. Робота над груповими проєктами формує в учасників навички співробітництва, взаєморозуміння та взаємоповаги [4]. Усе це є частиною відповідної компетентності. Крім того, її розвиток є одним із найважливіших завдань сучасної шкільної освіти.

Особливе місце серед ключових компетентностей займає екологічна грамотність та здорове життя. Якщо першу її складову досить легко реалізувати в межах виконання проєктів з «Біології і екології», то для другої необхідно створювати спеціалізовані проєкти чи специфічні умови їх виконання. Утім, для довгострокового формування екологічної грамотності необхідно застосовувати спеціальні завдання, прийоми та нестандартні форми проєктування. У дослідженні [5] автор відмічає необхідність «...проводити дослідження та спостереження за об'єктами живої природи, процесами їхньої життєдіяльності, здійснювати моніторинг біологічних систем».

Для компетентнісного розвитку розуміння важливості власного здоров'я та здорового способу життя в учнів у межах використання цього методу вчителю потрібно проводити спеціалізовані тематичні проєкти. Зауважимо, що частина з них вже закріплена навчальною програмою. Наприклад, в 11 класі передбачено виконання проєкту на тему «Особиста програма зміцнення здоров'я». До того ж, у контексті розвитку даної компетентності необхідно формувати в учнів усвідомлення актуальності та цінності раціонального природокористування. Для виконання цього завдання в навчальній програмі також передбачено виконання відповідного проєкту.

Розвиток мовних компетентностей у контексті виконання проєктних завдань відбувається постійно. Для виконання завдання учням необхідно опрацювати велику кількість навчального матеріалу, створити готовий продукт своєї діяльності (презентацію, реферат тощо) та підготуватися до захисту свого проєкту. У межах цієї діяльності вони можуть опрацюовувати як українськомовні, так і іноземні джерела. Все це вимагає постійного вдосконалення мовних навичок, що сприяє розвитку відповідної компетентності.

Також у межах вивчення предмету «Біологія і екологія» важливим є розвиток загальної обізнаності в природничих науках і технологіях. Як уже було зазначено, нині під час виконання проєктного завдання учні практично не можуть обійтися без застосування новітніх технологій. Робота з ними сприяє розвитку цієї компетентності. У свою чергу, для всебічного розвитку природничої обізнаності вчителю необхідно застосовувати міжпредметні зв'язки.

У межах виконання навчальних проєктів їхня суть полягає в інтеграції знань, умінь і способів мислення з різних навчальних дисциплін для глибшого розуміння природних явищ, екологічних проблем і ролі людини в біосфері. Зауважимо, що в межах цього методу реалізувати міжпредметні зв'язки не лише просто, а й необхідно. У праці [6] автор зазначає: «Важливо, щоб за допомогою методу проєктів реалізувалися міжпредметні зв'язки природознавства з біологією, хімією, географією, фізикою та іншими предметами для кращого засвоєння навчального матеріалу та розвитку їхнього творчого потенціалу, що дасть можливість ефективно застосовувати отримані знання на практиці».

Для розвитку обізнаності та самовираженості школярів у культурній сфері вчителю необхідно заохочувати нестандартність учнівської діяльності в процесі виконання проєкту. Необхідно мотивувати учнів самостійно вигадувати методи звітності, дослідження та комунікації з іншими в межах виконання завдання. Тому вчитель, хоч і повинен підтримувати певну загальну структуру учнівської діяльності, не повинен повністю їх обмежувати.

Таким же чином розвивається вміння вчитися протягом життя, а також ініціативність та підприємливість. Зауважимо, що в контексті компетентнісного

підходу їх слід розглядати в комплексі. В обох компетентностях передбачається постійне підвищення навичок учнів, нестандартність мислення, вміння генерувати власні ідеї та підходи до вирішення певних завдань. Зважаючи на специфіку методу проєктів, яка полягає в можливості різностороннього виконання поставлених перед учнями завдань, розвиток цих компетентностей є закономірним явищем. Проєктування допомагає учням усвідомити роль знань у житті, які перестають бути метою, а стають засобом освіти, допомагають опанувати культурні зразки мислення, формувати інтелектуальні алгоритми та стратегії, що дає змогу кожному самостійно освоювати надбання культури [7].

Отже, метод проєктів у контексті компетентнісного підходу виступає ефективним засобом інтеграції знань, розвитку ключових навичок та формування життєво важливих компетентностей учнів старшої школи. Його застосування сприяє не лише засвоєнню навчального матеріалу, а й розвитку критичного мислення, ініціативності, екологічної свідомості, мовної та цифрової грамотності, а також здатності до навчання протягом життя. Завдяки міжпредметним зв'язкам та практичній спрямованості проєктна діяльність забезпечує умови для формування цілісного світогляду учнів і підготовки їх до реальних викликів сучасного світу. Застосування методу проєктів створює такі умови, за яких знання перестають бути метою навчального процесу, а стають засобом подальшого саморозвитку та самоосвіти.

Список використаних джерел

1. Біологія і екологія 10-11 (рівень стандарту). Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти, Затверджено Міністерством освіти і науки України (наказ № 1407 від 23.10.2017 р.)

2. Державний стандарт повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/; Постанова Кабінету Міністрів України №898 від 30.09.2020р.

3. Бодько Л. К. Метод проєктів як засіб реалізації особистісно орієнтованого навчання. Початкова школа. 2013. № 10. С. 1–4

4. Вороненко Т. І. Проектна діяльність учнів у навчанні природничих предметів. *Біологія і хімія в рідній школі*. № 4. 2015. С. 20–24

5. Генкал С. Е. Самореалізація учнів під час проектної діяльності на уроках біології, *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка № 1 (115) 2022, С. 199–210.

6. Гринюк О. С. Використання методу проектів на уроках природознавства в старшій школі як умова ефективного навчання учнів. *Природничі науки в школі*. 2017. № 6. С. 14–18.

7. Дебре О. С. Метод проектів як засіб розвитку учнів старших класів, *Вища школа*. №2. 2020. С. 37–44.

3. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ТА ВИХОВНА РОБОТА

***ІННА ГАХ,**
вихователь Ніжинського обласного педагогічного
ліцею Чернігівської обласної ради*

ВИХОВНА РОБОТА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ТА ДОБРОБУТУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Ментальне здоров'я – це стан внутрішнього добробуту, що дає людині змогу гармонійно розвиватися, успішно навчатися, працювати, будувати стосунки в колективі та брати активну участь у житті навчального закладу. Воно є невід'ємною складовою особистісного становлення здобувачів освіти й одним із ключових напрямів виховної роботи в ліцеї.

Проблема збереження та підтримки ментального здоров'я набула особливої актуальності після початку повномасштабної війни росії проти України. Втрата відчуття безпеки, звичного та комфортного середовища, побутові труднощі, фінансові обмеження, соціальна ізоляція, невизначеність майбутнього й постійна тривога за близьких – усе це суттєво впливає на психологічний стан підлітків. Такі чинники підвищують їхню вразливість до психосоціального стресу та можуть призводити до розвитку емоційних розладів – тривожності, депресії, посттравматичних станів тощо.

Порушення ментального здоров'я негативно позначаються не лише на психіці, а й на фізичному стані дитини, її здатності до навчання, спілкування та соціальної адаптації. Часто це супроводжується розвитком залежностей, зниженням успішності в навчанні й труднощами в побудові стосунків з однолітками. За таких умов надзвичайно важливим стає створення у закладі освіти сприятливого психологічного середовища, у якому кожен учень відчуває себе захищеним і важливим. Саме виховна діяльність відіграє ключову роль у

цьому процесі, адже сприяє розвитку емоційної стійкості, навичок саморегуляції, взаємопідтримки та формуванню позитивного світогляду.

Підтримка ментального здоров'я здобувачів освіти є одним із пріоритетних завдань виховної системи ліцею. Через реалізацію виховних заходів, тренінгів, проєктів, годин спілкування педагоги допомагають учням навчитися справлятися зі стресом, розвивати емоційний інтелект, налагоджувати стосунки та формувати внутрішню рівновагу. Створення безпечного, доброзичливого освітнього середовища – це запорука не лише збереження ментального здоров'я, а й становлення гармонійної, зрілої та щасливої особистості. Одним із важливих завдань педагогів є виховання психологічної стійкості (резилієнтності) – здатності зберігати внутрішній баланс і оптимізм навіть у складних обставинах, долати стресові ситуації й відновлювати внутрішню рівновагу після життєвих випробувань. Цю стійкість допомагають формувати такі складові:

1. Цінності – орієнтири, що визначають сенс життя, поведінку та ставлення до себе й інших.
2. Ефективна дія – уміння долати труднощі, діяти впевнено.
3. Критичне мислення – здатність бачити позитивне, підтримувати себе конструктивними думками, не піддаватися паніці.
4. Регуляція енергії та емоцій – уміння контролювати власні емоції, берегти ресурси та відновлювати сили.
5. Стосунки – підтримка, довіра, взаєморозуміння в колективі.

У системі виховної роботи важливо поєднувати освітні, культурні та соціальні заходи, що сприяють формуванню доброзичливої атмосфери, розвитку самоповаги, почуття відповідальності й взаємопідтримки.

Отже, виховна діяльність, зорієнтована на підтримку ментального здоров'я, створює умови для становлення гармонійної, стійкої та щасливої особистості, здатної до саморозвитку й успішної соціалізації.

Список використаних джерел

1. Що таке ментальне здоров'я та як його покращувати? Освітня платформа «Ти як?» URL: <https://howareu.com/materials/shcho-take-mentalne-zdorovia>

2. Ментальне здоров'я: які заходи проводяться в громаді. URL: <https://teplyk-vin.gov.ua/news/1697274063/>

ТЕТЯНА ГРИЦЕНКО,
педагог-організатор
Ніжинської гімназії № 5
Ніжинської міської ради Чернігівської області

МІЙ ПУХНАСТИЙ ДОМАШНІЙ УЛЮБЛЕНЕЦЬ (СЦЕНАРІЙ ЗАХОДУ ДО ВСЕСВІТНЬОГО ДНЯ КОТІВ)

Мета: дарувати турботу домашнім улюбленцям, допомагати безпритульним тваринам.

(Фотозона, дитячі малюнки та фото з домашніми улюбленцями)

Ведуча: День kota – неофіційне свято на честь кішок, яке відзначається по всьому світу. У день кішки люди віддають данину вдячності цим тваринам за їх заслуги, демонструють їм своє шанування і любов.

У нашої бабусі

Сидить дід у кожусі,

Біля печі гріється,

Без води умиється?

Хто це? (Кіт)

Ведуча: Ці тварини вже багато років живуть поряд з людиною. Ми звикли один до одного і навіть не помічаємо, які вони, чого вони чекають від нас, а чи вірно ми поводимося із чарівними пухнастиком?

А той факт, що коти особливі істоти – безперечний. Судіть самі.

(цікаві факти про котів – виступ дітей)

Цікаво, що!

- За свідченнями грецького історика Геродота вже 5 тисяч років тому єгиптяни мали приручених кішок;

- Кішку в Єгипті вважали священною твариною. Коли вона гинула – всі члени сім'ї були в траурі та за традицією збривали брови;
- Мертву кішку бальзамували. При розкопках в Єгипті знайшли кладовище кішок, що містило 800 мумій.
- Єгипетська богиня Бастет з котячою головою була символом щастя та кохання, а великий бог сонця Ра часом обертався на великого жовтогарячого кота;
- В Європі кішка з'явилася у 12 столітті.
- У світовому стандарті загальна кількість порід котів налічує приблизно 200. Вони відрізняються за типом шерсті, кольором та формою тіла.
- Коти розрізняють 20 відтінків сірого кольору. Очі котів світяться. Це тому, що в очах є особлива речовина – гуанін, яка має здатність вбирати найслабкіше світло, завдяки цьому, очі котів у 40 разів чутливіші до світла, ніж очі людини;
- Також ці тварини розрізняють та розуміють інтонації голосу;
- Коти – незалежні, але дуже прив'язані до свого дому і господаря. Був такий випадок в Італії – кішка відшукала дім, подолавши 800 км;
- У Лондоні є пам'ятник коту. Його встановив Ричард Вітінгтон, який прийшов до міста з котом на руках. А завершив кар'єру мером Лондона. Він вважав, що успіх йому приніс кіт.
- За статистичним даними на нашій планеті налічується до 450 мільйонів котів та кішок, 2/3 з них – домашні.

(Перегляд кумедного відео про котів)

Ведуча: Хто з хвостиком і вушками

І лапками з «подушками»?

Як ступа, ніхто не чує,

Тихо крадучись полює.

І маленькі сірі мишки

Утікають геть від... (кішки)

Сценка «Кішки наші друзі»

Киця: Погляньте, яка я красива, пухнаста,

Буваю чорна, руда, попеляста
Мишок люблю, люблю погуляти,
На теплій лежанці гарно поспати.
Вночі полювати дуже люблю,
А дресировки я не терплю!
Бачте, які в мене м'якенькі лапки,
Як розізлюся – будуть арапки.
Погладите спинку, я помуркочу,
Та завжди гуляю де сама хочу.
Люди, давайте разом дружити,
Бо друг без друга нам не прожити!

Ведуча: Ось вам створіння грації, вроди,

Одна із загадок мами – природи.
Тореодор щурів і мишей,
І помічник в господарстві людей.

Миша 1: Оце розхвалили! Ой цяця, ой киця!

Вона лише мріє сметани поїсти.
Весь день потягається, нявкає, спить,
Знайшли кого – лежибоку хвалить!

Миша 2: Ми теж маленькі, сіренькі, хвостаті,

Краще б вже нас завели ви у хаті.
Ми б у коморі погризли вам трішки...

Киця: М'яу! Що чую?!

Миша: Рятуйтеся, мишки!

Ведуча: Як, друзі, кицюню взяли ви до хати,

Не треба на хвіст їй наступати,
За вуса смикати кицю не треба,
Нехай киця стане другом для тебе!

(Рухлива гра «Миші по сир»)

Ведуча: А ще послухати раджу я про мудру кицю та вередливе мишеня.

(сценка «Вередливе мишеня»)

Співала мишка уночі:

«Спи, дитятко, замовчи.

Вранці дам тобі я сиру

Й хлібця смажену скорину.

Їй мишатко відповів:

«Не до вподоби вже твій спів»

Ти б вже краще не пищала,

Гарну няньку відшукала.

Тож побігла мишка-мати

Тітку свинку в няньки звати.

«Прийди, свинко, поспівай,

Дитя наше покачай».

Стала свинка вимагати

Спинку її масажувати.

Потім почала вже хрюкати,

Неслухняного баюкати.

«Баю-баюшки-хрю-хрю.

Спи, і я з тобою сплю.»

Неслухняне мишеня

Висміяло хрюкання.

Ні, твій спів смішний, та й годі,

Не прийдеться при нагоді».

Стала міркувати мати.

«Треба квочку розшукати.

Курочко, хочу прохати

Нашого маля приспати».

Квочка наша заквактала,

Зерна мишці назбирала.
«Залазь мені під крило
І відчуєш там тепло»

Веревдливий мишеня:
«Я гризу зерно щодня
Твоє ко-ко-ко гидке,
Хто ж під нього так засне?»

Що ж. Побігла мишка – мати
Стала жабку в няньки звати.
«Ой, приходь же, жабко-тітко,
Не засне ніяк ця дитка.

Поважно стала жаба квакати.
Ква-ква-ква! Не треба плакати.
Засинай, вже скоро ранок,
Прилетить до нас комарик.

Неквапливий мишенятко
Не зліпило оченяток.
«Ні, твій голос не хороший,
Нудний і на жабу схожий».

Знову бігла мишка – мати
До коней няньку шукати.
Допомоги дайте, любі,
Моїй мишці всі нелюбі».

«І-го-го, - співа кобилка,
В чому є твоя помилка?
Повернись на правий бік,
Дам вівса мішок. Скік-скік.»

Дитя наше вже гнівиться
«Через вас мені не спиться.
Ні, іржати так негоже.

Це на жах, жахіття схоже».

Побрела до річки мати
Щуку треба викликати.
«Не відмов у послугі,
Допоможи подрузі.

Мишенятко не заснуло,
Багато часу вже минуло.
Може, ти заколисаєш,
Добрий досвід в цьому маєш».

Відкриває ротик шука,
Ні чутно чомусь не звука.
Пісеньку вона співає.
А про що – ніхто не знає.

Мишенятко вередливо:
«Знов мені ви не вгодили!
Зовсім тихо ти співаєш,
Голосу зовсім не маєш!

Як же бути? Що робити?
Треба кішку запросити.
Сил моїх більше немає.
Нехай кішка заспіває.

Тітко Мурко, годі спати,
Мишеня йди колисати.
Як же гарно ти співаєш.
І приємний голос маєш.

Хвостик твій такий смугастий,
І маленький, і пухнастий.
Приголуб ним мишеня
Будем так чинить щодня.

Киця Мурка муркотала

Мишенятко засинало
- Яке ж гарне це буття,

Падаю у забуття.

Ось прибігла миша-мати,
Стала мишеня шукати.
Де ж ти, де ж ти, мій синочок,
Подай же свій голосочок.

Щосили кликала вона
Та виявилось все дарма.
Дитя її не озивалось,
І зрозуміла та, що сталося.

На щастя, мудра наша Кішка,
Хотілось їй провчити мишку.
Стало мишеня пицати «Я слухняним хочу стати!»
«Мишенятко з'їсти б треба,
Та яка в тому потреба?»

Стала кішечка співати
Мишеняточко повчати.
Бо ж не слід вередувати,
Вчасно треба спать лягати.

(Веселий танок «Киця та миші»)

Благодійна акція «PowerCoins» – велика вдячність в очах тварин.

АНДРІЙ ЖАДЬКО,
учитель фізкультури Бобровицького ліцею
Бобровицької міської ради Чернігівської області

КОНСПЕКТ УРОКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ УЧНІВ 10 КЛАСУ

Тема: Волейбол

Завдання уроку:

1. Вчитися техніки передачі м'яча двома руками зверху.
2. Тренування прийому м'яча, що відскочив від сітки.
3. Тренування верхніх прямих подач.
4. Вдосконалення техніки нападаючого удару.
5. Сприяння розвитку координації рухів, формування вмінь та навиків, виховання морально-вольових якостей.

Місце проведення: спортзал

Обладнання та інвентар: м'ячі волейбольні (10 шт).

№	Зміст уроку	Дозування	Організаційно-методичні вказівки
I	Підготовча частина	10-12 хв.	
1	Шикування, привітання, повідомлення завдань уроку	2 хв.	Фронтальний метод
2	Правила поведінки і техніка безпеки під час виконання фізичних вправ	15 с.	Виконувати вправи за командою вчителя
3	ЧСС за 10 с		Готовність до уроку учнів
4	Перевірка домашнього завдання	До 1хв.	Теорія по правилам гри
5	Ходьба: навшпиньках, у пів присіді, у повному присіді	По 15 с.	В колону по одному
6	Біг: у повільному темпі, спеціально бігові вправи	2 хв.	Поточним методом

7	Загально- розвивальні вправи у русі а) в.п.-руки на пояс; 1-4-колові оберти головою праворуч, 5-8-ліворуч б) в.п.-ліва рука вниз; 1-4 кола руками вперед, 5-8 назад в) в.п.- ліва рука вгору; 1-2 відведення рук назад, 3-4 те саме, зі зміною положення рук г) в.п.-руки вперед; 1- оплески руками за спиною 2- оплески руками попереду; 3-4 те саме	4 рази 4 рази 6 разів 6 разів	Фронтальний метод Очі не закривати Амплітуда максимальна Оплески за спиною робити якомога вище
8	Перешикуння з колони по одному в колону по два		Розминка з м'ячем у парах
	а) Кидання м'яча двома руками зверху на місці і в русі б) Те саме,але з відскоком м'яча від полу в) Ударом м'яча об підлогу кистю правої, лівої руки	б-8разів б-8разів б-8разів	Прогин спини назад максимально Сила удару щоразу збільшується
II	Основна частина	31-33 хв.	
1	Техніка передачі м'яча двома руками зверху а) Передача м'яча в зону 3 після переміщення гравця вперед із зони 1 б) Те саме, але гравці розміщуються в зоні 5 і 6 в) передача в зону 4 після переміщення гравця із зони 1 або б.	7 хв. До 2 хв. До 2 хв. До 2хв.	Верхня передача є основним прийомом атакуючих дій. Клас поділений на дві групи, які працюють на двох половинах волейбольного майданчика М'яч приймати на рівні обличчя.

2	<p>Приєм м'яча, що відскочив від сітки</p> <p>а) Приєм м'яча, який потрапив у верхню частину сітки</p> <p>б) Те саме, але у нижню частину сітки</p>	<p>5 хв.</p> <p>До 2,5 хв.</p> <p>До 2,5 хв.</p>	<p>Треба знати: м'яч, що потрапив у верхню частину сітки падає майже вертикально до центральної лінії, відскік м'яча від нижнього краю сітки буде далі від центральної лінії в залежності від сили удару по м'ячу.</p> <p>Прийняти низьку стійку збоку від м'яча у варіанті а)</p>
3	<p>Верхні прямі подачі м'яча через сітку</p> <p>а) Багаторазове виконання верхньої прямої подачі на точність</p> <p>б) Багаторазове виконання верхньої прямої подачі на «силу»</p>	<p>5 хв.</p> <p>10-20разів</p> <p>10-20разів</p>	<p>Прийняти правильне положення; відчуті правильне підкидання м'яча; відчуті кистю м'яч; відчуті правильний рух під час подачі; Відчуті різні траєкторії руху м'яча.</p> <p>Подачі виконуються з двох сторін.</p>
4	<p>Прямий нападаючий удар</p> <p>а) Виконання нападаючого удару по підвішеному м'ячу</p> <p>б) Нападаючі удари з передачі партнера із зони 3.</p> <p>в) Нападаючі удари із зони 2.</p> <p>г) Нападаючі удари в певні зони майданчика.</p> <p>д) Нападаючі удари проти одиночного блоку</p> <p>є) Нападаючі удари після прийому м'яча.</p>	<p>14 хв.</p> <p>10-20 разів</p> <p>10-20 разів</p> <p>10-20 разів</p> <p>5-10 разів</p> <p>5-10 разів</p> <p>До 5 разів</p>	<p>Ефективний засіб нападу є нападаючий удар.</p> <p>Для учнів, які не володіють правильною технікою удару.</p> <p>Учні з м'ячами вишикуються у колони у зоні 4, або 2.</p> <p>Можна удар виконувати блок-аут.</p> <p>Удари виконувати в різні сторони волейбольного майданчика.</p>
III	Заклучна частина	2-3 хв.	

1	Проведення пульсометрії. Ходьба по колу Шиккування, підведення підсумків. Домашнє завдання: Виконувати імітацію нападаючого удару. Що означає гра «кутом вперед», «кутом назад».		За 15 с. Виставити оцінки (вибірково) Дати поради учням Організований вихід із залу Виконання стопорного кроку.
---	---	--	---

ІВАН ЗАПЛИШНИЙ,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
учитель-методист, учитель фізичної культури
Ніжинського обласного педагогічного ліцею
Чернігівської обласної ради*

**ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КОЛОВОГО ТРЕНУВАННЯ НА УРОКАХ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СТАРШІЙ ШКОЛІ**

В сучасності багато уваги звертається на незадовільний стан здоров'я учнів і учениць закладів загальної середньої освіти, особливо старшої школи. Для розв'язання цієї проблеми, на наш погляд, є фізичне виховання. Організація процесу занять фізичною культурою в старших класах потребує пошуку нових методик, форм та засобів для удосконалення фізичного стану старшокласників. Крім того необхідно підібрати такі види занять, які б у повному обсязі мали можливість задовольнити потреби старшокласників, сприяти формуванню інтересу до виконання фізичних вправ та мотивувати їх до систематичних відвідувань занять із фізичної культури. Ефективним засобом для цього є метод колового тренування.

Застосування методу колового тренування на уроках фізичної культури представляє собою цілісну організаційно-методичну форму фізичної підготовки

учнів і учениць. Колове тренування не зводиться до якогось одного способу виконання вправ, воно включає в себе сукупність методів регламентованих вправ, що здійснюють системний вплив на весь організм дітей. Колове тренування органічно вписується в програму фізичної підготовки старшокласників і може реалізовуватися при вивченні будь якої теми уроків з фізичної культури. Основою методу колового тренування є багаторазове повторення фізичних вправ, а також вдале поєднання чіткого нормування фізичного навантаження з його індивідуалізацією.

Вправи для комплексів колового тренування добираються з обов'язковим дотриманням принципу послідовного впливу на всі основні м'язові групи та системи організму. Це дає ефективно та вибірково впливати на розвиток фізичних якостей: сили, витривалості, швидкості, гнучкості та спритності. Фізичні вправи добираються з різних тем програми з фізичної культури для учнів 10-11 класів: основної або спортивної гімнастики, легкої атлетики, спортивних ігор та ін. Суть методу – виконання по колу спеціально підібраних вправ послідовного впливу на всі основні м'язові групи. Характерною рисою методу колового тренування є почергове дозоване виконання комплексу із 6-10 не складних вправ, кожна з яких має впливати на певні групи м'язів – рук, ніг, тулуба. Простота рухів дозволяє повторювати їх багато разів. Виконання вправ в різному темпі і з різних вихідних положень впливає на розвиток конкретної рухової якості чи певних функціональних систем організму.

Тренувальне завдання складається із 2-4 разового повторення певного комплексу за точно визначений час. При цьому в залежності від завдання 2-4 рази виконується одна і та ж вправа, а потім у тому ж режимі 2-га, 3-тя і т. д., або на кожній станції робиться по одному підходу і в такому варіанті весь комплекс повторюється кілька разів. Обсяг тренувального навантаження регулюють, змінюючи кількість повторень, або час роботи на кожній станції, кількість станцій або кіл.

З метою створення сприятливих умов для розв'язання навчально-виховних завдань на заняттях з фізичного виховання застосовуються різноманітні методи:

безперервно-поточковий; поточно-інтервальний; інтенсивно-інтервальний. Виконання того чи іншого методу залежить від завдань уроку фізичної культури, віку дітей, їх фізичної підготовленості, умов за яких проводиться заняття тощо. Так наприклад, для розвитку витривалості учнів і учениць старшої школи можна застосовувати метод безперервно-поточковий. Він полягає у виконанні вправ однієї за одною, без перерв, або з невеликим інтервалом відпочинку.

Загальну та силову витривалість, швидкісну силу можна розвивати за допомогою поточно-інтервального методу. Він виконується з жорсткими інтервалами відпочинку, короткими перервами як між вправами, так і між колами. Цей метод також сприяє розвитку в дітей дихальної та серцево-судинної систем.

Інтенсивно-інтервальний метод використовується при зростанні фізичної підготовленості учнів і учениць. Даний метод є різновидом інтервального тренування. Потужність виконання вправ, за цим методом, складає 75-80% від максимальної, з повними паузами відпочинку. Його використовують для розвитку силової та швидкісної витривалості.

Отже, розглянуті методи реалізації колового тренування в умовах шкільного уроку фізичної культури в старших класах своєю організацією, чітким дозуванням часу на виконання вправ та відпочинку між ними, кількістю повторів серії вправ, регламентацією інтервалів відпочинку між серіями і самостійним контролем за виконання з боку учнів і учениць дають змогу ефективно використовувати час який запланований на фізичну підготовку, дають можливість зосередити всю увагу учнів і учениць на виконанні вправ на станціях, ознайомити і вивчити наступну вправу під час переходу до наступної станції і диференціювати навантаження за рахунок різних варіантів виконання вправ.

Застосування методу колового тренування, має певні переваги над іншими формами організації занять, до яких належать: сприяє самореалізації та самоконтролю за власною діяльністю старшокласників на уроці фізичної культури; дає можливість сконцентрувати увагу на розв'язанні основних завдань уроку; сприяє процесу засвоєнню техніки виконання вправ; покращує організацію навчально-виховного процесу з фізичного виховання та контролю за ним, учні

стають активними учасниками цього процесу; сприяє вихованню відповідальності за доручену справу, наполегливості в досягненні мети, чесності; прищеплюються навички самостійної роботи, ініціативності, сумлінного прагнення та інтересу до уроків фізичної культури.

Уведення в урок фізичної культури комплексів вправ, що проводяться за методом колового тренування, дозволяє значно розширити коло засобів, що забезпечують різносторонню рухову підготовку учнів і учениць старшої школи. Об'єднання різноманітних фізичних вправ, що наближені за своєю структурою до вправ включених до програми з фізичного виховання для учнів 10-11 класів, в одне тренування забезпечує одночасний вплив як на функціональний розвиток організму дітей, так і на розвиток їх рухових якостей, що дозволяє підвищити інтерес учнів до самостійних занять фізичними вправами.

Для проведення колового тренування необхідно ретельно підготувати місце занять. Важливе значення при цьому має чітка розмітка у залі або на майданчику. Для виконання вправ потрібно використовувати таблички, плакати, картки-завдання, короткий опис вправ. Характер вправ і технічне виконання мають бути заздалегідь добре вивчені і не викликати великої складності. Наводимо орієнтовні фізичні вправи та картки-завдання для комплексу колового тренування.

До комплексу вправ методу колового тренування можна зарахувати такі вправи:

- для розвитку м'язів рук і плечового поясу: згинання та розгинання рук в упорі лежачи, підтягування у висі лежачи, вправи з гантелями та ін.;
- вправи для розвитку м'язів черевного преса та спини: нахили тулуба вперед та прогинання назад, те ж саме, з додатковим обтяженням, оберти тулубом праворуч та ліворуч, вправи із вихідного положення лежачи на спині або животі та ін.;
- вправи для розвитку м'язів ніг: присідання на обох ногах, стрибки через скакалку, випади вперед, праворуч, ліворуч та ін.

Станція 1 – підйом на носки на нижній рейці гімнастичної стінки та присідання з опусканням на п'яти. Виконувати 2 хвилини. Працюють м'язи ніг,

тулуба. Триматись за рейку на рівні грудей. Підніматись на носки, присідати, опускаючи п'яти з максимальною амплітудою.

Станція 2 – піднімання тулуба з положення лежачи на спині, руки за головою. Виконувати 1 хвилину. Працюють всі основні групи м'язів тулуба і ніг.

Станція 3 – стрибки на обох ногах праворуч та ліворуч через гімнастичну лаву з просуванням уперед до її кінця. На виконання 1 хвилину. Працюють м'язи ніг. Спину тримати рівно, слідкувати за правильною поставою.

Станція 4 – планка на ліктях або в упорі на прямих руках. Виконувати 20-40 секунд. Працюють групи м'язів плечового поясу, тулуба, ніг. У положенні упору лежачи на підлозі тулуб тримати рівно.

Станція 5 – прогинання тулуба з положення лежачи на животі на лаві, руки за головою. На виконання 1 хвилину. Працюють м'язи живота, грудей, спини. Лікті розведені в сторони. Вдих виконувати на підйомі.

Станція 6 – стрибки через скакалку. Виконувати 1 хвилину. Виконувати різновиди базових стрибків. Можна чергувати темп стрибків – повільно і швидко.

Станція 7 – біг з високим підніманням стегна на місці. Виконувати 1 хвилину. Виконання в повільному темпі.

Станція 8 – випаді вперед по чергово правою та лівою ногами з основної стійки. 1 хвилину на виконання. Глибокий випад вперед, кут у колінному суглобі 90°, спину тримати рівно.

При виконанні комплексу вправ методу колового тренування слід дотримуватися наступних порад. Перш за все необхідно підготувати серцево-судинну і дихальні системи, а також опорно-руховий апарат до виконання фізичного навантаження. Це досягається шляхом бігу та виконання комплексу загальнорозвивальних вправ. До початку заняття та відразу після його завершення потрібно визначити стан серцево-судинної системи, підрахувавши пульс. Отримані показники дадуть можливість вчителю знати анатомо-фізіологічні особливості учнів і учениць, що дозволить більш ефективно формувати рухові навички.

Отже, колове тренування є одним із організаційних методів застосування фізичних вправ, спрямованих на комплексний розвиток фізичних якостей учнів та учениць старших класів. Він забезпечує високу моторну щільність уроку і емоційний стан учнів, дає змогу виконати великий обсяг роботи, одержати значне навантаження і підвищити рівень фізичної підготовленості старшокласників. Застосування цього методу вимагає від кожного учня і учениці діяти узгоджено з групою, примушує їх бути уважними і дисциплінованими. Під час уроків із застосуванням методу колового тренування формуються навички самостійного виконання вправ та вміння здійснювати самоконтроль за рухами і фізичним навантаженням.

Список використаних джерел

1. Адаменко О. О. Особливості організації та проблема використання методу колового тренування на уроках фізичної культури в старших класах = Features of the method of organization and problems of using the method of circular training in physical education lessons in senior classes/O.O. Адаменко, К.С. Богатирьов. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 67, т. 1. С. 40–43.
2. Вільчковський Е.С. Застосування методу колового тренування на уроках фізичної культури. 2015. 42 с.
3. Даньшин І. Застосування методу колового тренування на уроках фізичної культури. *Здоров'я та фізична культура*. 2011. № 2. С. 2–5.

ОЛЕКСАНДР РУДЕНКО,

учитель фізичної культури Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради;

ВОЛОДИМИР БОРОВИК,

спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, учитель фізичної культури Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради;

СЕРГІЙ КРИШКО,

учитель фізичної культури Ніжинського ліцею Ніжинської міської ради при НДУ імені М. Гоголя

ОНЛАЙН-УРОКИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ПЕРЕВАГИ, ВИКЛИКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Постановка проблеми. Фізична культура відіграє важливу роль у всебічному розвитку учнів. Вона сприяє не лише зміцненню здоров'я, а й формуванню навичок командної роботи, самодисципліни та мотивації. Сучасні технології дозволяють перенести уроки фізичної культури в онлайн-простір, що відкриває нові можливості для учнів та вчителів. Водночас це зумовлює нові виклики, адже фізична активність є складовою частиною традиційної освіти, де важливу роль відіграє безпосередній контакт між вчителем і учнями.

Актуальність теми. Пандемія COVID-19 стала поштовхом до масового впровадження дистанційного навчання навіть у такій сфері, як фізична культура. Сьогодні, у післяпандемічний період, онлайн-уроки фізичної культури залишаються затребуваними не через карантинні обмеження, а завдяки своїй гнучкості, доступності та можливості індивідуалізувати підхід до учнів. У контексті цифровізації освіти та популяризації здорового способу життя цей формат продовжує розвиватися та є перспективним напрямом удосконалення навчального процесу.

Переваги онлайн-уроків з фізичної культури

1. Доступність для всіх учнів. Онлайн-уроки дають змогу учням брати участь у фізичних заняттях незалежно від місця їх перебування. Це особливо важливо для дітей, які з різних причин не можуть відвідувати шкільні уроки фізичної культури – наприклад, через карантин чи тимчасову хворобу.

2. Використання цифрових ресурсів. Вчителі можуть використовувати різні цифрові ресурси: відеоуроки, інтерактивні вправи, мобільні додатки для тренувань та фітнесу. Це робить заняття більш цікавими та адаптованими до різних рівнів фізичної підготовки учнів.

3. Персоналізація занять. Кожен учень може виконувати вправи у своєму темпі, що особливо важливо для тих, хто має певні обмеження в фізичних можливостях. Використання відеоінструкцій дозволяє повторювати рухи декілька разів і зосереджуватися на правильному виконанні.

4. Мотивація через цифрові платформи. Учні можуть відстежувати свої досягнення за допомогою додатків або платформ, що стимулює їх до саморозвитку. Спільна робота з однокласниками в режимі реального часу або через форуми також сприяє взаємній підтримці та змагальному духу.

Виклики онлайн-навчання фізичної культури

1. Нестача особистого контакту. Онлайн-формат не може повністю замінити живе спілкування вчителя з учнем. Важко забезпечити корекцію техніки виконання вправ, особливо для новачків.

2. Технічні обмеження. Для проведення онлайн-уроків потрібен доступ до стабільного інтернет-зв'язку та відповідного обладнання. Не всі учні мають такі можливості, що може створювати нерівність в доступі до якісної освіти.

3. Проблеми з мотивацією та самодисципліною учнів. Самостійні тренування вдома вимагають високого рівня самодисципліни. Без належного нагляду учні можуть втрачати інтерес до занять або виконувати вправи неправильно.

Досвід впровадження онлайн-уроків

У багатьох країнах світу онлайн-уроки фізичної культури вже стали звичайною практикою. Наприклад, у США та Європі впроваджуються спеціальні

цифрові платформи, які допомагають вчителям організувати фізичну активність для учнів. Дослідження показують, що такі уроки сприяють підвищенню зацікавленості дітей у фізичних вправах та дозволяють учням різного віку підтримувати фізичну форму навіть вдома.

Рекомендації для вчителів фізичної культури

Для ефективного проведення онлайн-уроків фізичної культури вчителям варто адаптувати свої методики до нового формату. Важливо вибирати доступні та прості у використанні платформи, які дозволяють учням легко наслідувати відеоінструкції та звітувати про свої результати. Крім того, стимулювання активної участі учнів через змагання та групові активності допоможе зберегти інтерес до занять.

Висновки. Онлайн-уроки фізичної культури є важливим доповненням до традиційних занять. Вони надають більше можливостей для персоналізації, доступності та різноманітності вправ. Однак важливо знайти баланс між онлайн- та офлайн-формами навчання, щоб забезпечити максимальну ефективність та мотивацію учнів. У майбутньому можна очікувати ще більший розвиток цифрових платформ для навчання фізичної культури, які допоможуть інтегрувати фізичну активність у повсякденне життя учнів.

Список використаних джерел

1. Smith, J. Online Physical Education in the Age of COVID-19. *Journal of Education and Health*. 45(2). 2020. P. 120–130.
2. Петренко, О. І. Впровадження дистанційного навчання на уроках фізичної культури. *Вісник педагогічних наук України*. 22(4). 2021. С. 110–118.
3. Centeio, E. E., McCaughtry, N., et al. Moving Beyond the Pandemic: Lessons Learned in K-12 Online Physical Education. *Journal of Teaching in Physical Education*. 2025. URL: <https://journals.humankinetics.com/view/journals/jtpe/aop/article-10.1123-jtpe.2024-0103/article-10.1123-jtpe.2024-0103.xml>
4. Mdhlalose, D. The Efficacy of Virtual Physical Education and Its Contribution to Raising Learners' Interest and Engagement Levels. 2024. URL:

<https://www.researchgate.net/publication/385234631> The Efficacy of Virtual Physical Education and Its Contribution to Raising Learners%27 Interest and Engagement Levels

5. Østerlie, O. Digital technology use in physical education teacher education (PETE). *Sport, Education and Society*. 2025. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13573322.2025.2474631>

6. Tagimaucia, V., et al. Exploring Online Physical Education Teaching: What Have We Learned? *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. 2024. URL: <https://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/7431>

7. Tsybanyuk, O., Lutsenko, I., et al. Current Issues of Training Specialists in the Field of Physical Education in the Context of Digitalization. *Sportk: Revista de Ciencias del Deporte*. 2024. URL: <https://revistas.um.es/sportk/article/download/613591/367811/2380791>

ІРИНА СМОВСЬКА,
*учитель української мови та літератури
Остерського ліцею № 2 Остерської міської ради
Чернігівської області*

ЕКОЛОГІЧНЕ МАРКУВАННЯ – ЦЕ ВАЖЛИВО (СЦЕНАРІЙ ВИХОВНОЇ ГОДИНИ ДЛЯ УЧНІВ 7 КЛАСУ)

План проведення заходу

1. Обговорення епіграфа	9. Перегляд відео
2. Колективне привітання	10. Тестування
3. Вступні слова вчителя	11. Рубрика «Цікавинки»
4. Прийом «Кетяги калини»	12. Робота зі словником
5. Об'єднання дітей у групи	13. Руханка
6. Виступ заздалегідь підготовленої учениці	14. Прийом «Продовжіть речення»
7. Прийом « Криптограма»	15. Рубрика «Художник»
8. Показ слайдів	16. Рубрика « Я – поет»
	17. Гра «Розсипанка»

18. Творче завдання «Прорекламуй товари з екомаркуванням»
19. Рубрика «Розгадай кросворд»

20. Прийом «Рефлексія»
21. Рубрика «Капсула часу»
22. Заключне слово вчителя

Цільова аудиторія: учні 7 класу

Кількість учасників та їх роль. 23 учні, вони були об'єднанні в 4 групи: 1 група – «Дослідники», 2 група – « Інформаційники», 3 група – «Поети», 4 група – «Художники». Кожен у групі мав свою роль.

Стислий опис виконаного завдання. Учніське дослідження щодо екологічного маркування в рідному місті, створення ілюстрацій з даної теми, написання власних поезій з теми екологічного маркування, створення відеовідгуку учнів, інтерв'ю з батьками та вчителями, «капсули часу».

Освітня мета. Сформувати в учнів поняття про сутність екологічного маркування товарів, навчити розрізняти товари з екологічним маркуванням, пояснити важливість вживання товарів з екологічним маркуванням для здоров'я, навчити учнів не лише поширювати знання про екологічне маркування, а й сприяти виробленню практичних навичок сталого споживання та екологічної відповідальності.

Розвивальна мета. Розвивати творчі здібності школярів, активність та пізнавальний інтерес.

Виховна мета. Виховувати спостережливість, працелюбність, уважність, бережливе ставлення до природи та власного здоров'я.

Завдання. Ознайомити учнів з темою «екологічне маркування», навчити знаходити товари з екологічним маркуванням, розповісти про життєвий цикл продукції тощо.

Приклади виконаних учнівських робіт. Презентація учнів, поезії та малюнки з теми.

Результат. Підвищився рівень поінформованості учнів з теми «екологічне маркування», удосконалились навички роботи в групах, учні побачили переваги продуктів з екомаркуванням, замислились над тим, що здоров'я потрібно берегти.

Обладнання: мультимедійна дошка, комп'ютер, роздруковані плакати, презентація, телефони для проходження тесту.

Епіграф

*«Здоров'я настільки переважає решту
благ життя, що здоровий жебрак
щасливіший за хворого короля»*

Артур Шопенгауер

Хід проведення

Колективне привітання

Дорогі діти! Посміхніться!

Один одному вклоніться!

Всі за мною повторіть,

Один одному скажіть (*діти кажуть разом заздалегідь вивчений вірш*):

« Друзі любі, вчителі,

Ми бажаємо вам всі

Не хворіти, дружно жити,

Один одного любити.

Нумо, друзі, до роботи,

Хай минають всі незгоди.

Хай заняття це для нас

Принесе лиш радість в клас.

Сонечку всміхнися і сусіду теж,

Побажай настрою гарного без меж,

Побажай здоров'я, миру та добра,

Щоб наша Україна як квітка цвіла.

Щоб щасливі діти на землі жили

І ніколи більше не було війни.

Учні зачитують епіграф, коментують його.

Учитель. Дорогі діти, нас з дитинства навчають прописних істин: любити ближніх, допомагати природі, бути добрим, берегти здоров'я... Та як саме його зберегти – знає не кожен. Звісно, здоров'я залежить від багатьох чинників, зокрема від способу життя, спадковості, але також воно залежить напряду й від харчування та засобів, котрі ми використовуємо в повсякденному житті.

Діти, а чи знаєте ви, що таке екологічне маркування? Чи знаєте, як відібрати кращу продукцію серед багатьох товарів? Давайте спробуємо пояснити, як ви розумієте цей термін завдяки прийому «**Калинові кетяги**» (*учні беруть по одній ягідці калини й пишуть на ній свої асоціації, потім прикріплюють на гілочку калини, заздалегідь розміщеній на дошці*).

Учитель. Любі діти, у кожного з вас на нашій виховній годині буде місія. Ми всі об'єднаєлися заздалегідь у групи: 1 група – «Дослідники», 2 група – «Інформаційники», 3 група – «Поети», 4 група – «Художники». Сьогодні кожна група поділиться проробленою роботою.

Сьогодні ми поговоримо про екологічне маркування й дізнаємось, як відрізнити екологічно сертифікований продукт від звичайного. Давайте спочатку скористаємось словником-довідником сучасних екологічних та природоохоронних термінів, де написано, що «Маркування екологічне – позначення продукції спеціальним знаком, який засвідчує її екологічні характеристики чи пов'язані з нею процеси і методи виробництва, відповідно до нормативних вимог» [1, с. 35]. Коли і чому ж виникла ідея екологічного маркування товарів? Інформацію про це нам підготувала ваша однокласниця.

Повідомлення заздалегідь підготовленої учениці (з групи «Інформаційники»)

Ідея екологічного маркування виникла в 60-ті роки ХХ століття, коли стан довкілля надзвичайно погіршився. Сучасні люди почали замислюватись над тим,

якою лишать нашу Землю наступним покоління. Саме тому вони все частіше звертають увагу на етикетки товарів, котрі купують. Якщо вміти читати інформацію на спеціальних позначках – можна багато дізнатися про продукт. Для прикладу, «Петля Мебіуса» (на екрані показано знак). Цей знак означає, що пакувальний матеріал вироблено з повторно переробленої сировини або містить частку повторно переробленого матеріалу. В Україні 38 стандартів екологічного маркування:

1. Матеріали та вироби для будівництва – 9
2. Продукція хімічної промисловості – 6.
3. Засоби для краси й здоров'я – 2.
4. Інші промислові товари – 7.
5. Продукти харчування та напої – 14.

Учитель. Діти, це справді так. У кожній країні чи регіоні є свої програми екологічного маркування. Найбільш надійні та визнані на міжнародному рівні відповідають стандарту **ISO 14024** та об'єднанні в міжнародну організацію **Global Ecolabelling Network**. Можливо, хтось з вас звертав увагу, що на якісній українській продукції є зелений птах. А який саме? Не знаєте? У вас є можливість розгадати.

Приєм «Криптограма» (Відгадайте птаха. Кожна цифра відповідає номеру літери в абетці. Слайд 2).

9	24	21	1	3	16	11	15
---	----	----	---	---	----	----	----

Так, це зелений журавлик.

В Україні логотип екологічного маркування виглядає так (дивимося на екран. Слайд 3).

Це свідчить про відповідність до критеріїв екологічності впродовж всього життєвого циклу продукції: від заготівлі сировини до утилізації, а також дійсно гарантує споживачеві екологічну якість.

Відеохвилинка

А зараз, любі діти, давайте переглянемо цікаве відео, розроблене командою експертів «Живої планети»

Покликання: <https://www.youtube.com/watch?v=YpOUIg9XNfU>

Любі діти, а зараз кожен з вас пройде тестування, розроблене командою експертів «Живої планети», щоб дізнатись, наскільки ви на сьогоднішній день обізнані в цій темі (покликання: <https://www.e-comon.org.ua/test/>)

Діти, а зараз для вас **Рубрика «Цікавинки»** (розповідають задалегідь підготовлені учні. Група «Інформаційники»).

Розповідають по черзі

■ А чи знали ви, що перше сміттєзвалище було створене в 400 році до н.е. в Древніх Афінах?

■ За останні 100 років кількість відходів збільшилася на 10 000 відсотків. Кожного дня люди викидають сотні мільйонів пластикових пляшок, кожна з яких розкладатиметься понад 400 років.

■ Викинутий недопалок повністю розкладеться лише через 12-15 років.

■ У світовому океані є величезні сміттєві плями, які постійно збільшуються.

■ Тож бережімо, друзі, нашу Землю для нащадків.

Учитель. Нещодавно учні групи «Дослідники» провели невеличке дослідження. Наше містечко досить маленьке, але нам захотілося дізнатися, чи наші магазини мають багато продукції з екологічним маркуванням. І ось наші результати. Розповідають учні з групи, під час розповіді демонструють фото з товарами та зазначають, які саме товари віднайшли та в яких магазинах (Слайди 4, 5). Любі діти, а чи знаєте ви, які існують знаки екологічного маркування? Ні. Ну тоді давайте разом їх вивчати. На ваших партах розміщені такі знаки. Перегляньте їх, прочитайте, що вони означають та продемонструйте перед класом. Учні переглядають знаки, опрацьовують інформацію, презентують знак, який потрапив саме їм, перед класом. А зараз діти розглянемо ще деякі аспекти нашої теми (учитель показує презентацію та коментує побачене учням. Слайди 6-13).

Робота зі словником.

Учитель. Діти, під час презентації знаків ви почули нове слово «рециклінг» (діти працюють з електронними словниками й знаходять відповідь. Рециклінг – це процес переробки відходів у матеріал, який можна використовувати повторно). До речі, діти, 15 листопада у світі відзначають День рециклінгу.

Руханка

Якщо на вулиці не смітиш ти,

Руки вгору підійми.

2. Не спалюєш листя восени

Тоді ліву ногу підійми.

3. Присядь, якщо щоденно ти

Планету хочеш берегти.

4. Про екологію ти дбаєш?

Пляшок в лісах не викидаєш?

Тоді угору пострибай

Й мерщій на стільчик свій сідай.

Петрик Ліза «Чиста планета»

Матвієнко Артем. «До» і «після»

Матвієнко Артем «Бережімо Україну!»

Іванок Л. «Український зелений журавлик»

Кізько Аніта «Надія»

Приєм «Продовжіть речення»

«Щоб світ навколо став чистішим, я буду...»

Рубрика «Художник»

Перегляд малюнків, які підготувала команда «Художники» (Слайди 14, 15, 16.

Автори малюнків презентують їх на слайдах та показують оригінали)

Рубрика « Я – поет»

Презентація власних напрацювань (поезій) команди «Поети»

1. Авторка Доценко Ангеліна

Якщо хочеш будь здоровим,
Екологію берегти,
То повинен про маркування
Головне засвоїть ти:
В магазинах є багато
Різних вже виробників,
Але ти шукай завзято
Те, що якісне без слів.
Тоді точно збережеш ти
І природу, і себе,
Маркування – сто відсотків
Інформацію несе.
І про те, де засівали,
Де збирали урожай,
Де затім виготовляли...
Все важливе – так і знай.
Відшукав вже на продуктах
Ти журавлика – купуй,
Екологію й здоров'я,
Друже, без вагань рятуй!

2. Авторка М'яленко Єва

Ми живемо на планеті
Найзеленішій за всі,
І її щоденно, друже,
Нам потрібно берегти.
Ходиш ти по магазинах,

Без розбору НЕ КУПУЙ!
Пам'ятай: здоров'я – сила,
Його, друже, не марнуй.
В магазинах будь уважним:
Оглядай, перевіряй,
Із журавликом продукти
Без вагань ти обирай.
Розрізняй ще знаки також
Маркувальні. Знаєш їх?
Сотні раз, мабуть, що бачив,
Розтлумачити не зміг.
Вмій сприймати всі поради,
Лише якісне вживай,
Знак журавлика завзято
На продукції шукай!

3. Авторка Багінська Аріадна

«Поема про Журавлика»

Розправив крила втомлений Журавлик,
Він задивився на ліси, поля,
Так пильно придивився і помітив,
Що забагато на Землі сміття.
Кружляв довгенько, приглядався, думав
Про те, чим зможе всім допомогти,
Щоб не хворіли на планеті люди,
Щоб не діждались лютої біди.
Крильми змахнув, полинув, обернувся,
Зеленим став й на Землю полетів,
Тут він з проблемами щоденними зіткнувся,
Людей від згуби врятувать схотів.

Молитись став, щоб люди ревно дбали
Про екологію – царицю на Землі,
Щоб у лісах сміття не викидали,
Бо треба бути перш за все Людьми!
І Боженько Журавлика послухав,
Хоча життя все ж довелось віддати,
І на продукції із екомаркуванням
Журавлика став кожен помічати.
І люди стали, звісно, здоровіші,
Сміття зникає трохи на Землі...
Шукай Журавлика та їж корисну їжу –
Ось правила дієві і прості!

Гра «Розсипанка». Діти, ваше завдання: зберіть зі слів, які ви бачите на дошці, речення та поясніть, як ви розумієте цей вислів. (*«Людина не стане господарем природи, доки вона не стане господарем себе»*) (Слайд 17)

Творче завдання «Прорекламуй товари з екомаркуванням» Діти, ви помічали, що речі, які рекламують, купують краще. На жаль, багато людей у світі нічого не знають про екомаркування і більш того, у деяких містах та селах України навіть немає продукції з екомаркуванням. Ваше завдання: пролекламуйте будь-який товар, який має логотип екомаркування, переконайте покупця, що цей товар кращий. (*Діти розігрують діалог, під час якого один із учнів переконує у важливості продукції з екомаркуванням*)

(Для прикладу діалог, який розіграли учні під час проведення даної виховної години:

Учень 1. Я купую звичайні товари, переконай мене, що товари з екомаркуванням – кращі.

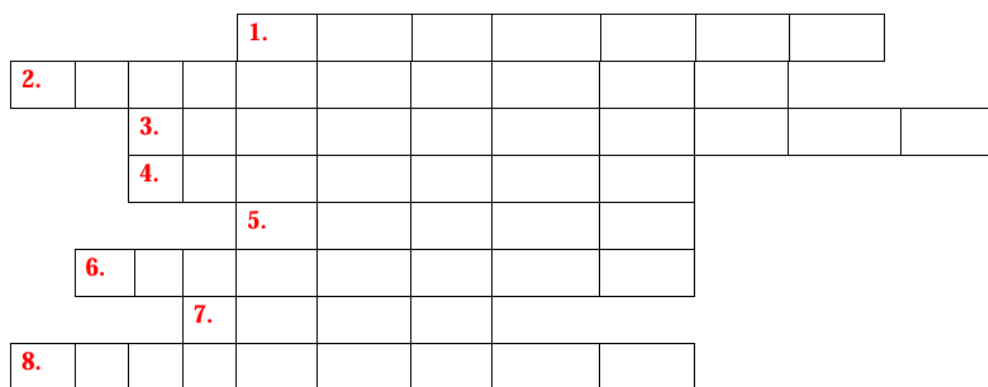
Учень 2. По-перше, є хибна думка, що продукція з екомаркуванням – дорожча. Це не завжди так. По-друге, подумай про те, що продукція з екомаркуванням має життєвий цикл. Маркування показує, що продукт не тільки

якісний, але те, що ви лишаєте після використання продукції (упаковка, пакет) теж буде перероблено, а отже, ти бережеш не тільки своє здоров'я, а й довкілля.

Учень 1. А якщо недобросовісний виробник сам поставить логотип на своїй продукції?

Учень 2. Ні, такого бути не може. Це карається законом. Маркування отримує та продукція, яка пройшла незалежну оцінку і підтвердила відповідність екологічного стандарту).

Рубрика «Розгадай кросворд». Любі діти, а давайте перевіримо на скільки добре ви запам'ятали інформацію (Слайд 18)

Питання по горизонталі:

- 1. У якому місяці святкують День екологічного маркування? (жовтень).*
- 2. Як називається процес нанесення тексту, умовних позначень та малюнків на продукцію? (маркування).*
- 3. Як називається єдиний знак Європейського Союзу? (євролисток).*
- 4. Від сміття потерпають не тільки люди, а й наша... (планета).*
- 5. Скільки стандартів екологічного маркування існує в Україні? Тридцять... (вісім).*
- 6. Як називається наука про взаємовідносини організмів та надорганізмових біосистем із навколишнім середовищем? (екологія).*
- 7. Як називається Всеукраїнська громадська організація, орган сертифікації? Назвіть перше слово (жива).*
- 8. Як називається процес переробки відходів у матеріал, який можна використовувати повторно? (рециклінг)*

По вертикалі має утворитися слово «журавлик»

Приєм «Рефлексія» (Слайд 19)

Учитель. І на останок, любі діти, давайте створимо «Капсулу часу». Рубрика «Капсула часу» Ось перед вами уявна капсула, напишіть на листочках, якою ви уявляєте нашу країну в майбутньому. Обов'язково зазначте, чи будуть у майбутньому усі продукти мати екомаркування. Чи замисляться люди над тим, що здоров'я та чиста планета – найважливіші речі? Які поради ви б дали майбутнім поколінням?

Учитель. Дорогі діти, ми живемо в нелегкі часи, але нам потрібно пам'ятати, що здоров'я – найголовніше, що дала нам природа, тому за будь-якої можливості бережимо його. У житті у кожного з нас є вибір. Що обрати – обирає кожен для себе. Та я на сьогоднішній виховній годині хотіла навчити вас робити правильний вибір, розбиратися в знаках екомаркування, які теж вам допоможуть зробити правильний вибір. Завдання кожної людини на Землі – покращити не

тільки свій стан, а й стан довкілля, а допоможе нам усім у цьому продукція з екомаркуванням. Пам'ятайте про це!

Список використаних джерел

1. Словник-довідник сучасних екологічних та природоохоронних термінів/ укладачі Гончаренко Г.Є., Совгіра С.В. Київ: Науковий світ, 2010. С. 35

2. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=YpOUIg9XNfU>

3. Режим доступу для тестування: <https://www.e-comon.org.ua/test/>

Відгуки учнів за покликанням:

https://drive.google.com/file/d/17sXk2d6jJqJzwVbApXVdIOI_hB8lluM/view?usp=sharing

Презентація за покликанням:

https://drive.google.com/file/d/1bmtaLV73_GwssVICHef7B5DPJHvmuH/view?usp=drivesdk

Світлини за покликаннями:

https://drive.google.com/file/d/1_v3413hGgikyK4lmG-bIM5CKO84gZOfl/view

https://drive.google.com/file/d/1_vIJAohRO6DhRonH_bQYCziL10yGfRdT/view

https://drive.google.com/file/d/1_vKsHCyHOSnU00ORi7bg525SPVqy-ekG/view

https://drive.google.com/file/d/1_wSaiURNWV5YEVKaz4ksfaexNfNLm6Pi/view

https://drive.google.com/file/d/1aBLJkbut8Awe4BLru_wqEwFp3k3bsSnL/view

<https://drive.google.com/file/d/1a7R36MjLX8-sJbOxuaQgLYItksFxVkMu/view>

<https://drive.google.com/file/d/1b-srIWv1sqdGT3smd1ro5GJ2PGW0FOF7/view>

https://drive.google.com/file/d/1b8IzlBnSg7l_wmQ1MiVoYZXFi68pO_hc/view

<https://drive.google.com/file/d/1a9bpe3GTcLFOqYRlvNtNXmEjxNwA4bNL/view>

<https://drive.google.com/file/d/1aBre5zcMJdp4jS6EBG5MOGZnx6VTVpY/view>

<https://drive.google.com/file/d/1aIhaV2N0Ep5dRasw2KLSJBSABq0fMGf3/view>

https://drive.google.com/file/d/1_x-d1U4H-TnKTjZ8iVy7dMb_GbU4vmZ7/view

<https://drive.google.com/file/d/1aKdMKs61Ah-GH9Y645lqZv-qvyVykDCn/view>

<https://drive.google.com/file/d/1afI6E8lmpJWpvj0HHSS2WoL6qLrPlIGd/view>

Відеоінтерв'ю учнів з учителями та батьками за посиланням:

<https://drive.google.com/file/d/1ImwmwJr9StcT1s5vMGbhWPfhmg-JWLXk/view>

**ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ
СТАТЕЙ ДО «НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ВІСНИКА
НІЖИНСЬКОГО ОБЛАСНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІЦЕЮ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»**

Ідентифікатор медіа відповідно до Реєстру суб'єктів у сфері друкованих медіа –

R30 – 02415

До друку приймаються наукові статті, методичні розробки уроків науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів та вчителів загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, професійно-технічних училищ тощо.

Збірник формується з таких секцій:

- гуманітарні науки;
- природничо-математичні науки;
- соціально-психологічна та виховна робота.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ:

- врахування основних елементів: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання поставленої проблеми; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі; список використаних джерел.

- **список використаних джерел** оформлюється відповідно до вимог, розроблених у 2015 році Національним стандартом України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». *Зразки оформлення за покликанням:* <https://msu.edu.ua/library/wp-content/uploads/2019/02/pryklady-oformlennja-bibliografichnoho-opysu-zhidno-dstu-8302.pdf>

ВИМОГИ ДО ПОДАЧІ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ:

- матеріали подаються у форматі .doc;
- обсяг – не більше 12 сторінок формату А4;
- шрифт – Times New Roman, кегль – 14, інтервал між рядками – 1,5, поля – 20 мм;
- нумерація сторінок не виставляється.

Після назви статті (всі слова з великої літери) зазначте повністю прізвище, ім'я, по батькові, звання, посаду та місце роботи автора.

ПОДАЮЧИ МАТЕРІАЛИ ДО ДРУКУ, ВИ ДАЄТЕ ЗГОДУ НА ОБРОБКУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЗГІДНО ІЗ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ».

*Додаткова інформація: гонорар за публікацію не сплачується; матеріали підлягають внутрішньому рецензуванню, яке здійснюють члени редакційної колегії та фахівці відповідної галузі; редакція залишає за собою право на редагування та відхилення статей; автор несе відповідальність за дотримання правил та норм академічної доброчесності (правильність і достовірність викладеного матеріалу, точність фактів (даних) та якість перекладу цитат з іншомовних джерел (за наявності)). Передрук опублікованих матеріалів збірника здійснюється тільки з дозволу автора та редакції

Листування з авторами ведеться на сторінках збірника.

Науково-популярне видання

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ВІСНИК
НІЖИНСЬКОГО ОБЛАСНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІЦЕЮ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

Видано в авторській редакції

Укладач: Н. Івахно

Науково-методичний збірник. 2025. Випуск 2 (28).

Верстка, макет: *Н. Івахно*

Дизайн обкладинки: *Л. Лисенко*

Підписано до друку р.
Формат 60x84/8. Папір офсет. Гарнітура Times.
Ум. др. арк 9,64. Обл.-вид. арк. 4,47.
Тираж 300 прим. Зам.№

Видавець ПП Лисенко М.М.
16600, м. Ніжин Чернігівської області,
вул. Шевченка, 26 В.
Тел.: (04631) 9-09-95; (067) 4412124

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої
продукції серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.